

РАВЕHCTBO

**Бедност и заетост:
положението на ромите
в 11 държави – членки на ЕС**
Проучване сред ромите –
Данни на фокус

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS

В интернет е публикувана богата информация за Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA). Тя може да бъде намерена на уебсайта на FRA на адрес: <http://fra.europa.eu>.

Еуропе Direct е услуга, предназначена да Ви помогне да намерите отговори на въпросите, които си задавате за Европейския съюз.

Единен безплатен номер (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Информацията, както и повечето обаждания са безплатни (възможно е обажданията от мрежата на някои оператори, от обществени телефони или от хотели да бъдат таксувани).

Снимки на корицата: © Kalle Koronen, 2011 г.
© OSCE/Hasan Sopa
© Kinsey

Допълнителна информация за Европейския съюз можете да намерите в интернет (<http://europa.eu>).

FRA – АГЕНЦИЯ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ ЗА ОСНОВНИТЕ ПРАВА
Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Виена – Австрия
Тел. +43 158030-0 – Факс +43 158030-699
Email: info@fra.europa.eu – fra.europa.eu

Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз, 2016 г.

PDF	ISBN 978-92-9491-215-2	doi:10.2811/205645	TK-01-13-754-BG-N
Paper	ISBN 978-92-9491-213-8	doi:10.2811/092705	TK-01-13-754-BG-C

© Агенция на Европейския съюз за основните права, 2014 г.
Възпроизводството е разрешено, с изключение на използването му за търговски цели, при посочване на източника. За всяко използване или възпроизвеждане на снимки, съдържащи се на настоящия сайт е необходимо разрешение пряко от притежателя на авторското право.

Printed in Belgium

ОТПЕЧАТАНО ВЪРХУ ХАРТИЯ, РЕЦИКЛИРАНА БЕЗ УПОТРЕБА НА ХЛОР (PCF)

**Бедност и заетост:
положението на ромите
в 11 държави – членки на ЕС**

Проучване сред ромите –
Данни на фокус

Предговор

Ромите представляват най-голямото етническо малцинство в Европа и от векове са неразделна част от европейското общество. Но въпреки усилията на национално, европейско и международно равнище за подобряване на защитата на техните основни права и въпреки напредъка в социалното им приобщаване, много роми продължават да бъдат изправени пред крайна бедност, дълбоко социално изключване, дискриминация и пречки пред упражняване на основните си права.

Равният и пълен достъп до заетост е важен фактор за засилване на социалното приобщаване и борбата срещу бедността. Заетостта е не само източник на доходи, определящи материалното благополучие, но и изгражда човешки капитал и формира стратегии за оцеляване, взаимоотношения между групите и различните общности. Също както бедността не се свежда само до пари, така и заетостта не се свежда само до работни места. Ето защо в стратегията „Европа 2020“ е обърнато специално внимание както на бедността, така и на заетостта.

В настоящия доклад FRA представя резултатите от проучването на FRA от 2011 г. сред ромите относно бедността и заетостта. Около 90 % от ромите в проучването имат доходи под националния праг на бедността; около 40 % от децата живеят в домакинства, страдащи от недохранване или глад. Повече от половината роми в проучването живеят в сегрегирани зони, в жилища, които са далеч под минималните стандарти. Трудно изкоренимите предразсъдъци и дискриминация подкопават изгледите за заетост на ромите. Само около една трета от анкетираните имат платена работа, която често е несигурна и неофициална.

Въпреки масово разпространената дискриминация повечето роми активно търсят работа. Нужни са обаче съгласувани усилия за разбиването на порочния кръг от неравнопоставеност, като се подобряват възможностите за заетост и се намалят бедността и трудностите. В периоди на икономическа криза първи биват засегнати уязвимите групи, което излага на риск скромния напредък, постигнат в изпълнението на Рамката на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите. Понастоящем 58 % от младите роми в обхванатите в проучването 11 държави са неработещи, неучещи и необучаващи се, в сравнение с 13 % средно в ЕС. Изглежда, че действително има известно намаляване на разликата в заетостта между младите хора от ромски и тези от неромски произход, но това не се дължи на по-големите възможности за заетост на ромите, а по-скоро на влошаване на изгледите за заетост на младите хора от неромски произход. Истинското приобщаване на ромите се състои в привеждане на възможностите за ромите до равнището на тези за лицата от неромски произход, а не обратното.

Проблемите, пред които са изправени ромите, са сложни и поради това изискват интегриран подход – ниското ниво на образование, пречките на пазара на труда, сегрегацията и лошите условия на живот трябва да бъдат преодоляни с помощта на координирани, взаимно подсилващи се мерки. На ЕС се пада да изпълни важна роля в постигането на такава промяна, като подобри законодателството срещу дискриминацията, координира политиките, постави общи цели за интеграция и предостави финансиране. На националните, регионалните и особено на местните органи на управление се пада основната отговорност за включване на ромските общности и осъществяване на промяната.

Постигането на осезаемо подобрение на живота на ромското население и осигуряването на равни възможности за техните деца изисква политическа воля – мъжество и решителност за действие. Сама по себе си обаче политическата воля не е достатъчна. Тя трябва да е съчетана с уменията за намиране на успешни решения и с надеждни инструменти за наблюдение, способни да регистрират резултатите и определящите ги фактори. В противен случай средствата, предоставяни за подобряване на възможностите за заетост и намаляване на дискриминацията на пазара на труда, могат да бъдат пропиленни.

Приносът на FRA към процеса на приобщаване на ромите предоставя данни за всички негови аспекти. Като събира данни, съдейства за определяне на показателите за напредък и изпитва нови подходи за включване на ромските общности на местно равнище, FRA прави усилията за приобщаване на ромите по-целенасочени и по-приобщаващи. Настоящата публикация е един от елементите на това всеобхватно начинание.

Morten Kjærum
Директор

Държави членки и съкращения

Код на страната	Държава членка
BG	България
CZ	Чешка република
EL	Гърция
ES	Испания
FR	Франция
HU	Унгария
IT	Италия
PL	Полша
PT	Португалия
RO	Румъния
SK	Словакия

Съдържание

ПРЕДГОВОР	3
ВЪВЕДЕНИЕ	7
ОСНОВНИ КОНСТАТАЦИИ И СТАНОВИЩА НА FRA	11
1 МОДЕЛИ НА УЧАСТИЕ В ПАЗАРА НА ТРУДА	15
1.1. Платен труд	16
1.2. Участие на младите хора в пазара на труда	19
1.3. Млади хора, които не работят, не учат и не се обучават	21
1.4. Модели на заетост на платен труд	22
1.5. Безработица	23
1.6. Участие на жените в пазара на труда	25
2 СТРУКТУРНИ ПРЕЧКИ ПРЕД ИНТЕГРИРАНЕТО В ПАЗАРА НА ТРУДА	29
2.1. Пространствена сегрегация	29
2.2. Дискриминация	30
3 ПРОБЛЕМИ НА СОЦИАЛНАТА СИГУРНОСТ В ЗАЕТОСТТА	33
3.1. Здравна осигуровка	33
3.2. Пенсионни права	34
4 ЦЕЛЕВИ ПОКАЗАТЕЛ НА СТРАТЕГИЯТА „ЕВРОПА 2020“ ОТНОСНО БЕДНОСТТА И СОЦИАЛНОТО ИЗКЛЮЧВАНЕ	37
4.1. Риск от бедност	39
4.2. Работещи бедни	40
4.3. Ниска интензивност на труда в домакинствата в пилотното проучване на FRA сред ромите	44
4.4. Маргинализирани и мизерни условия на живот	45
ЗАКЛЮЧЕНИЯ	47
ПРИЛОЖЕНИЕ: ПРОУЧВАНЕТО НАКРАТКО	49
БИБЛИОГРАФИЯ	51

Въведение

Ромите са най-голямото етническо малцинство в Европейския съюз (ЕС) и са сред най-нуждаещите се – те са изправени пред социално изключване, дискриминация и неравнопоставен достъп до заетост, образование, жилищно настаняване и здравеопазване. Равният и пълен достъп до заетост е важен фактор за засилване на социалното приобщаване и за борба срещу бедността. Анализът на пазара на труда и финансовото положение на ромите, представен в настоящия доклад, се основава на пилотно проучване сред ромите, извършено от Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA). Целта на проучването е да се осмисли ситуацията и да се подпомогне разработването на по-целенасочени политики на европейско и национално равнище.

ЕС е длъжен по силата на Договора за функционирането на Европейския съюз (ДФЕС) да се бори със социалното изключване и дискриминацията (член 3 от ДФЕС) и да утвърждава социалните права, както е предвидено в Хартата на основните права на Европейския съюз и Социалната харта, приета от Общността и от Съвета на Европа.¹ Голяма част от предполагаемите 10–12 милиона роми в Европа са изложени на предразсъдъци, нетърпимост, дискриминация и социално изключване във всекидневния си живот. Те са маргинализирани и живеят при много бедни социално-икономически условия. Това е несъвместимо с ценностите, на които се основава ЕС, подкопава социалното сближаване, спъва конкурентоспособността и генерира разходи за обществото като цяло. ЕС прие стратегия, насочена към решаване на тези въпроси при гарантиране на пълно зачитане на основните права. Стратегията „Европа 2020“, която има за цел интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж и е насочена изрично, макар и не само към ромите, подчертава този факт. Стратегията „Европа 2020“ даде освен това насоки за разработването на Рамката на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г., които, на свой ред, са насочени към подпомагане на изпълнението на стратегията до 2020 г.²

На 9 декември 2013 г. Съветът на Европейския съюз прие препоръка на Съвета да предостави указания на държавите членки за повишаване на ефективността на техните мерки за постигане на интегрирането на

ромите. В нея фокусът е поставен върху засилване на изпълнението на техните национални стратегии за интегриране на ромите или върху интегрирани набори от политически мерки с по-широки политики за социално приобщаване, с цел подобряване на положението на ромите и отстраняване на различията между ромите и цялото население. В препоръката се предлага по-конкретно държавите членки да предприемат ефективни мерки за гарантиране на равно третиране на ромите по отношение на достъпа до пазара на труда и до възможностите за заетост. Препоръчва се също държавите членки да вземат мерки за борба срещу бедността и социалното изключване, засягащи хората в неравностойно положение, включително ромите, чрез политики за инвестиране в човешки капитал и социално сближаване. Държавите членки се насърчават, в зависимост от броя и социалното и икономическото положение на своите ромски общности, да обсъдят включването на интегрирането на ромите като важен въпрос в националните си програми за реформа или в националните социални доклади в контекста на стратегията „Европа 2020“³.

Усилията за приобщаване на ромите са насочени към ромите, но те са важни и за всички, които живеят в ЕС, тъй като подобряването на възможностите за заетост на ромите ще помогне за изпълнението на стратегията за растеж „Европа 2020“ в полза на всички, включително на маргинализираните групи. Стратегията „Европа 2020“ поставя акцента върху пет амбициозни цели в областта на заетостта, иновациите, образованието, намаляването на бедността и климата/енергетиката. Две от тях са от непосредствен интерес за настоящия доклад: заетостта и намаляването на бедността. Стратегията си поставя за цел равнище на заетост от 75 % за хората в трудоспособна възраст (20–64 год.); за бедността целевият показател е най-малко 20 милиона души да бъдат защитени от риск от бедност и социално изключване⁴. Тези

³ Съвет на Европейския съюз (2013 г.).

⁴ Другите три целеви показатели са в областта на научноизследователската и развойна дейност, изменението на климата и образованието. В областта на научноизследователската и развойна дейност следва да се инвестират 3 % от БВП на ЕС. В областта на изменението на климата и енергийната устойчивост емисиите на парникови газове трябва да намаляват с 20 % спрямо 1990 г., като 20 % от енергията се добива от възобновяеми източници, и да се увеличи енергийната ефективност с 20 %. В областта на образованието процентите на преждевременно напусналите училище следва да спаднат под 10 %, като минимум 40 % от лицата на възраст между 30 и 34 години следва да завършат висше образование. Вж. Европейска комисия, „Europe 2020 in a nutshell“ („Европа 2020“ накратко).

¹ Европейски съюз, Договор от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и Договора за създаване на Европейската общност, 2007 г.; Съвет на Европа, Европейска социална харта (преизгледана), 1996 г.

² Европейска комисия (2010 г.).

два целеви показателя са взаимосвързани, но по-високите доходи не могат сами по себе си да намалят бедността. Преди всичко именно заетостта, като основен носител на социалното приобщаване, може да подобри условията на живот и да даде възможност на хората да се справят успешно с трудностите, произтичащи от бедността. Освен това подобряването на заетостта на ромите допринася за социалното сближаване, като увеличава многообразието и укрепва демократичната стабилност — предварително условие за ефективната защита на правата на човека⁵.

С оглед на преодоляване на продължаващата икономическа и социална маргинализация и постигане на пълно зачитане на основните права, рамката на ЕС идентифицира и определя набор от минимални стандарти, които да бъдат постигнати в четири основни области: достъп до образование, заетост, здравни грижи и жилищно настаняване, за да се помогне на държавите членки да постигнат общите целеви показатели на стратегията „Европа 2020“. Мониторингът на тези минимални стандарти следва да се основава на общи, сравними и надеждни показатели и да се отчита ежегодно⁶. В отговор Европейската комисия, признавайки последиците от финансовата криза и крехката социална стабилност, добави към своя механизъм за макроикономическо наблюдение таблица с показатели за заетостта, неравното третиране и социалното изключване⁷.

Пилотно проучване сред ромите

През 2011 г. FRA — в сътрудничество с Европейската комисия, Програмата на ООН за развитие (ПРООН) и Световната банка, проведе пилотно проучване сред населението от ромски и от неромски произход, живеещи в непосредствена близост. Проучването събра данни в 11 държави — членки на ЕС относно положението на ромите в областта на заетостта, жилищното настаняване и здравето, както и по въпроси на равното третиране и осведомеността за правата.⁸

Анкетираните бяха общо 16 319 домакинства в България, Чешката република, Франция, Гърция, Унгария, Италия, Полша, Португалия, Румъния, Словакия и Испания. За всяко домакинство беше избран за интервю по един респондент на възраст 16 или повече години. Дадената информация

се отнася отчасти за цялото домакинство, така че данните описват общо условията на живот на 61 271 лица в тези домакинства⁹. За всяка държава бяха подбрани случайни извадки от 1000 домакинства от ромски и 500 домакинства от неромски произход. Извадката включваше само региони, за които се знае, че имат значително население от ромски произход¹⁰.

Извадката отразява състоянието на всички региони в 11-те държави членки, където делът на населението от ромски произход е над средния. Поради това проучването не е представително за цялото ромско население, нито за общото население на обхванатите в проучването държави членки. Проучването разкрива условията на живот в области, където ромската идентичност е по-видима, отколкото на други места. Извадките за населението от неромски произход бяха подбрани по същия начин и се различават от тези за населението от ромски произход по отношение на доходите, заетостта и жилищното настаняване. Освен това има и добре изразена икономическа разлика между тези две групи и „населението от мнозинството“ — термин, използван за означение на общото население в съответната държава, отразяващ средното жизнено равнище в държавата. Проучването установи, че анкетираните лица както от ромски, така и от неромски произход, често имат общи елементи на маргинализация и липса на инфраструктура, характерна за сегрегираните жилищни райони.

Ромската етническа принадлежност беше установявана единствено чрез самоопределение. Това предполага ясно изразена осведоменост и определено чувство на принадлежност към ромското малцинство.

Резюме на основните констатации беше публикувано съвместно с ПРООН и Европейската комисия през 2012 г.¹¹ Настоящият доклад предлага по-подробен анализ с оглед на целите на стратегията „Европа 2020“ във връзка със заетостта, бедността и социалното изключване. Той поставя ударението върху положението със заетостта и факторите, определящи ситуацията на заетостта както на отделните респонденти, така и на домакинствата, тенденциите на риска от бедност, както и финансовото положение и условията на живот на домакинствата. По-специално в анализа

⁵ Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.).

⁶ Европейска комисия (2011).

⁷ Европейска комисия (2013а).

⁸ FRA (2012).

⁹ Една допълнително подбрана група от мигранти от ромски произход във Франция не е включена в настоящия анализ. Резултатите от тази групов извадка могат да се намерят във: Черкезова, С., Томова, И. (2013).

¹⁰ Подробна информация за подбора и обхвата на извадките може да се намери във: FRA (2013).

¹¹ FRA (2012).

се прави опит да се разберат разликите в заетостта, установени в проучването, и как те могат да бъдат свързани с фактори, като сегрегация, условия на живот и образование.

Важно е тези фактори да бъдат взети под внимание, тъй като заетостта под формата на платен труд изисква да има, първо, предлагане на работни места; второ, достатъчно квалифицирана работна сила; и трето, подходящи условия, които дават възможност на работната сила да върши ежедневната си работа. В това отношение липсата на държавни или частни инвестиции ограничава предлагането на работни места; недостатъчната квалификация ограничава уменията, изисквани от работодателите. Освен това фактори като живеене в сегрегирани зони с ограничен или липсващ достъп до обществен транспорт и лоша инфраструктура, задължения да се полагат грижи за деца, както и дискриминацията и расизмът, намаляват възможностите за намиране на работа.

Домакинства от ромски произход в сегрегирани райони

Целевите райони за проучването обхващаха градски и селски райони, както и райони с по-голям дял на пребиваващи в тях роми.

Домакинствата от ромски произход бяха подбрани за анкетиране, ако поне един член на домакинството се самоопределя като ром. Терминът „роми“, използван от Съвета на Европа, обозначава рома, синти (Sinti), кале (Kalé) и свързани с тях групи в Европа, включително Travellers и източните групи (Dom и Lom). Той обхваща също широкото многообразие на съответните групи, включително лицата, които се самоопределят като цигани¹². Терминът население от „неромски“ произход обозначава населението, живеещо най-близо до анкетираните роми, и не е представително за населението от мнозинството.

Фигура 1: Преценка на интервюиращия за района на респондентите, по лица от ромски и от неромски произход (%)

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинствата

¹² Съвет на Европа (2012).

Във Франция анкетираните роми бяха *gens du voyage*, живеещи на места за лагеруване (*aire d'accueil*). В Италия и Гърция около половината и една трета от респондентите роми, съответно 47 % и 30 %, живеят в табори.

Интервюиращите бяха приканени да класифицират вида на квартала, в който живеят респондентите (вж. фигура 1). Резултатите показват, че анкетираните роми са съсредоточени в квартали, които се различават от тези на живеещите в непосредствена близост лица от неромски

произход. Повече от половината от лицата от неромски произход, но само 14 % от ромите живеят в райони на мнозинството, докато повече от половината роми живеят в ромски квартали.

Средно около 38 % от анкетираните роми живеят в сегрегирани райони, за разлика от 5 % от лицата от неромски произход, според оценката на интервюиращите. Освен това 20 % от ромите живеят в бордеи или порутени постройките и 9 % — в каравани, предназначени за живеене (във Франция, Гърция и Италия).

Основни констатации и становища на FRA

ОСНОВНИ КОНСТАТАЦИИ НА ПРОУЧВАНЕТО ОТНОСНО БЕДНОСТТА И ЗАЕТОСТТА НА РОМИТЕ

„Положението на ромите в 11 държави – членки на ЕС – Преглед на резултатите от проучването“, съвместна публикация FRA, ПРООН, Световната банка и Европейската комисия, представя основните констатации на обобщените данни от проучванията сред ромите на ПРООН и FRA, включително относно бедността и заетостта:

Бедност

- Средно около 90 % от обхванатите в проучването роми живеят в домакинства, чийто еквивалентен доход е под националните прагове на бедност.
- Средно около 40 % от ромите живеят в домакинства, в които поне веднъж през последния месец някой е трябвало да си легне гладен, защото не могат да си позволят да купят храна.

Заетост

- Средно за по-малко от един от трима роми се съобщава, че е на платена работа.
- Един от всеки трима респонденти от ромски произход заявява, че е безработен.
- Други заявяват, че са домакини, пенсионери, не са в състояние да работят или са самостоятелно заети лица.

Резултатите от проучването показват, че ромите са изправени пред множество предизвикателства във връзка със заетостта: установени бяха много ниски равнища на заетост, по-специално за младите роми и младите лица от неромски произход, живеещи в непосредствена близост. Липсата на образователна квалификация в съчетание с жилищната сегрегация и дискриминацията засилват процесите на изключване от официалния пазар на труда. Освен това резултатите показват, че много роми продължават да търпят лоши жилищни условия и изключителна бедност, което товари с особено тежко бреме жените и децата, тъй като те прекарват непропорционално по-дълго време вкъщи. Констатациите показват също значителни различия между държавите, които следва да се вземат под внимание при разработването на програми за приобщаване, заетост и намаляване на бедността на ромите.

Достъп до заетост

Проучването констатира, че равнището на заетост е особено ниско за ромите във всички държави членки, обхванати в проучването. Само 28 % от ромите и 45 % от лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост, които са навършили 16 или повече години, посочват платения труд като своя основна дейност. Значителен дял от ромите на платена работа са поставени в несигурни условия на заетост: 23 % имат работа на повикване, 21 % са самостоятелно заети и 9 % за заети на непълно работно време.

Заетостта на платен труд за живеещите в непосредствена близост лица от неромски произход във всички държави членки, обхванати в проучването, е под средните национални равнища, което показва, че в целевите райони на проучването – с висока концентрация на роми – липсват възможности за заетост изобщо и че тези райони се характеризират с постоянно високи равнища на бедност като цяло. Въпреки по-високото равнище анкетираните лица от неромски произход имат сходни модели с тези на общото население – какъвто не е случаят с ромите. Това може да означава, че техните модели на заетост са различни и че поради това мерките на национално равнище, насочени към районите с относителен икономически упадък, може да не достигнат до ромското население. Младите роми на възраст между 16 и 24 години имат най-ниското равнище на заетост сред ромите (24 %), но най-малка разлика в заетостта в сравнение с лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост (27 %).

По собствена преценка на респондентите равнищата на заетост на ромите са три пъти по-високи от тези на лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост, и на общото население. Въпреки това 74 % от безработните роми казват, че към настоящия момент търсят работа.

Становище на FRA

Стратегията „Европа 2020“ си поставя за цел през 2020 г. да бъде заето 75 % от населението на възраст между 20 и 64 години. За да се достигне това равнище за ромите, националните стратегии за заетост трябва да вземат под внимание специфичното положение на ромското население и да увеличат усилията си в подкрепа на усилията за генериране на доходи на национално равнище. В някои държави членки това може да включва подкрепа за различни форми на заетост и самостоятелна заетост, напр. търговски дейности. Публичните органи следва да гарантират, че схемите за професионално обучение, предназначени за ромите, отразяват специфичното им положение, както и търсенията на пазара на труда.

Обществените схеми за заетост могат да бъдат временно решение за безработицата, но те следва да се използват и като възможност за преквалификация и допълнително обучение. Местните инвестиции в инфраструктура и обществени услуги, като грижи за деца и здравни грижи, могат да се използват за насърчаване на местната заетост, която може да бъде полезна за ромите чрез развиване на умения и предоставяне на работа.

Стратегията на Европейската комисия за равенство между половете е определила пет приоритетни области, като се поставя особено ударение върху равнопоставената икономическа независимост. С оглед на това, ако стратегиите за заетост и генериране на доходи се фокусират конкретно върху жените ромски, това може да им помогне да постигнат тази цел.

Проблеми на социалната сигурност в заетостта

Добър критерий за оценка на качеството на заетостта е достъпът до медицинско и здравно осигуряване, включително до пенсионни схеми. Резултатите от проучването показват, че значителна част от ромите са на несигурна или неофициална заетост и нямат достъп до медицинско и здравно осигуряване, включително до пенсионни схеми. Средно 19 % от ромите на платена работа казват, че нямат здравно осигуряване. Що се отнася до пенсиите, резултатите от проучването показват, че всеки трети респондент ром на 45 или повече години не очаква или — ако вече е престанал да работи — не получава пенсия. За сравнение, само от 5 до 11 % от лицата от неромски произход, живеещи

в непосредствена близост в тези държави, казват, че нямат пенсия или не мислят, че ще получат пенсия, когато престанат да работят.

Становище на FRA

Държавите — членки на ЕС следва да проучат начини за предоставяне на здравно осигуряване за ромите на несигурна или неофициална работа и за увеличаване на осведомеността относно възможностите за безплатно здравно осигуряване за тези, които не могат да плащат вноските, тъй като достъпът до здравни грижи е основно право. Освен това държавите членки следва да гарантират, че работодателите изпълняват своите задължения във връзка с плащането на вноските за здравно осигуряване, включително при споразуменията за гъвкаво работно време по договори за постоянна или временна работа.

Държавите — членки на ЕС следва да проучат въпроса за пенсионните права за ромите или за тяхната неосведоменост относно такива права. Изплащането на пенсии е много важно, за да се даде възможност на възрастните хора да живеят независимо и често представлява значителен принос за благополучието и финансовото оцеляване на домакинствата, живеещи в условия на лишения.

Бедност и маргинализирани условия на живот

Неспособността да се намери работа е свързана с риска от лишения. В Португалия, Румъния и Словакия почти всички анкетираните ромски домакинства имаха разполагаем доход на домакинство под националния праг за риск от бедност.

Да си „на работа“ не означава обаче, че няма риск от бедност — това зависи от вида на труда и неговото заплащане. Изглежда, че платеният труд няма почти никакво въздействие върху относителното финансово положение на анкетираните ромски домакинства.

Бедността не засяга еднакво всички членове на домакинството. Децата от ромски произход са най-уязвимите и са изправени пред многостранна неравнопоставеност. 42 % от ромите, които живеят в домакинства с доходи под националния процент за риск от бедност, са деца и младежи под 18 години. Процентът за риск от бедност при ромските домакинства с четири или повече деца е близо 100 %. За домакинствата с две или повече деца заетостта на жените не е достатъчна за преминаване

на относителния праг за риск от бедност. Добре изразена разлика има само в домакинства с едно дете или без деца, ако поне една от жените работи.

Констатирани в проучването проценти на глад сред децата са най-малкото три пъти по-високи за ромите, отколкото за лицата от неромски произход. Средно 41 % от децата от ромски произход живеят в домакинства, където най-малко веднъж през последния месец някой е трябвало да си легне гладен, защото не могат да си позволят да купят храна.

Становище на FRA

Държавите — членки на ЕС следва да гарантират, че ромите и други маргинализирани групи имат право на адекватна социална помощ и помощ за жилищно настаняване, за да се справят с явленията на крайни лишения, включително неподходяща или недостатъчна храна.

Държавите членки се задължават съгласно международното право да гарантират, че децата в домакинства, характеризирани се с изключителна бедност, включително ромските, няма да растат при условия на недохранване, които могат да причинят дълготрайни физически и психологически травми. Конвенцията за правата на детето (CRC, член 27) и Хартата на основните права на ЕС (член 24) гарантират правото на всяко дете на жизнено равнище, подходящо за неговото физическо, умствено, духовно, морално и социално развитие.

Европейската комисия и държавите членки следва да гарантират, че финансовите средства на ЕС се използват ефективно и ефикасно в многогодишната финансова рамка за осигуряване на храна и подкрепа за най-нуждаещите се, за да се гарантира, че ромите, и по-специално децата, не страдат от глад. Това използване на средствата е в съответствие с Препоръките относно детската бедност, публикувани като приложение към Пакета за социалните инвестиции от 2013 г., където се препоръчва, че държавите членки организират и осъществяват политики за справяне с детската бедност и социалното изключване, насърчвайки благополучието при децата.

Платеният труд може да се окаже недостатъчен за преодоляване на крайната бедност на ромските семейства. Държавите членки следва да гарантират, че заплатите и социалните помощи дават възможност на семействата да имат доходи, достатъчни, за да не изпаднат в крайна бедност.

Структурни пречки пред интегрирането в пазара на труда

Предразсъдъците и етническата дискриминация са основни фактори, спъващи интегрирането в пазара на труда. Много роми заявяват, че са били обект на неравно третиране, когато са търсили работа през последните пет години. В Испания, Румъния и Португалия 38–40 % казват, че са изпитали такава дискриминация. В Италия, Гърция и Чешката република числените данни са между 66 и 74 %. Мнозина споделят също, че са били подложени на такова третиране на работното място, например в Чешката република (41 %) и Гърция (33 %).

Сегрегацията и лошите жилищни условия са основните фактори, които поддържат порочния кръг на изключването. Те засягат стремежите на хората и определят избраните от тях стратегии на оцеляване. Въз основа на оценките на интервюиращите около 38 % от анкетираните роми живеят в сегрегирани райони спрямо само 5 % от лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост; около 20 % от ромите живеят в бордеи или порутени постройки. Измежду анкетираните, 42 % от лицата от ромски и 12 % от лицата от неромски произход казват, че нямат достъп до електричество, течаща вода или канализация.

Липсата на възможности за заетост е свързана със сегрегация при настаняването. Лицата от неромски произход, които живеят в ромските квартали, имат по-ниско равнище на заетост (31 %), отколкото лицата от неромски произход, живеещи в квартали на мнозинството (41 %).

Становище на FRA

Държавите — членки на ЕС и Европейската комисия се задължават да гарантират, че законодателството относно равното третиране в заетостта, професията и обучението се изпълнява и наблюдава ефективно. Органите по равнопоставеността следва да гарантират, че хората, и по-специално изложените на най-голям риск от дискриминация, като ромите, са осведомени за съответните правни разпоредби и че могат да ги използват ефективно.

Държавите членки следва да обмислят мерки, които гарантират, че правото за осигуряване на жилище (член 31 от Европейската социална харта) се зачита, с оглед да се предотврати и намали бездомността, като се предостави достъп до подходящи жилища на лишените от достатъчно средства. В съответствие с регламентите на Съвета относно Европейския фонд за регионално развитие (ЕО № 1080/2006) и Европейския социален фонд (ЕО № 1081/2006) държавите членки следва да използват структурните фондове на ЕС за развитие и подобрене на инфраструктурата на обществените услуги в районите в неравностойно положение и за подобряване на равния достъп до заетостта и обществените услуги. Местните стратегии за интегриране следва да се стремят да намалят пространствената и жилищната сегрегация въз основа на етническия произход. Държавите членки следва да обсъдят систематично събиране на данни за мониторинг на изпълнението на политиките за интегриране на ромите във връзка с публичната инфраструктура, пространствената и жилищната сегрегация.

Развитието на инфраструктурата може да бъде ефективен инструмент за генериране на заетост на местно равнище. Такива проекти следва да бъдат изрично ориентирани към включване на безработните от уязвимите общности. Дори ако краткосрочните разходи са по-високи, допълнителните инвестиции се изплащат в дългосрочен план под формата на намален риск от бедност и социално изключване, както и на по-висока степен на социално сближаване. Държавите могат следователно да вземат предвид подобни осезаеми предимства в процедурите за обществени поръчки за финансирани от ЕС инфраструктурни проекти на местно равнище.

1

Модели на участие в пазара на труда

ОСНОВНИ КОНСТАТАЦИИ

- Равнището на заетост е особено ниско при ромите във всички обхванати в проучването държави: само 28 % от ромите и 45 % от лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост, които са навършили 16 или повече години, посочват платения труд като своя основна дейност.
- Разликата в заетостта е най-голямо в Португалия, където само 15 % от ромите заявяват, че имат някаква форма на платена работа, а 43 % от лицата от неромски произход в същия район посочват платения труд като своя основна дейност. Положението е подобно в Словакия и Испания, въпреки че в последната разликата в заетостта е по-малка.
- Голям дял от ромите на платена работа са поставени в несигурни условия на заетост: 23 % имат работа на повикване, 21 % са самостоятелно заети и 9 % за заети на непълно работно време.
- Разликата в заетостта в Гърция на практика е несъществуваща, като резултати за ромите (39 %) и за лицата от неромски произход (40 %) на платена работа са много близки. Гърция има най-ниския процент работа на пълно работно време (14 %) за ромите в трудоспособна възраст (20–64 год.).
- От ромите на платена работа, тези в Унгария, Словакия и Чешката република са с най-голям процент работа на пълно работно време, възлизащ съответно на 81, 80 и 79 %, което може да е наследство от предходната икономическа система.
- Младите роми са с най-малко равнище на заетост сред ромското население (24 %), но при тях разликата в заетостта спрямо анкетираното население от неромски произход (27 %) е най-малка.
- Все пак общото положение остава неблагоприятно за младите роми — 19 % от лицата от неромски произход и 58 % от ромите на възраст между 16 и 24 години не работят, не учат и не се обучават.
- Процентите на платен труд за лицата от неромски произход във всички обхванати в проучването държави, с изключение на Чешката република, Италия и Словакия, са под средните за съответната страна. Това показва, че районите, избрани за целеви в проучването, а именно райони с високо съсредоточаване на роми, са също районите, където липсват възможности за заетост, и следователно са налице високи равнища на бедност.
- При съпоставяне на процентите на платен труд при ромите и при общото население не е установена взаимовръзка, която да сочи, че националните политики в областта на пазара на труда не достигат до ромското население.
- Жените роми в Чешката република, Унгария и Словакия имат сходен или дори по-висок дял в платения труд, отколкото мъжете. Най-голямата разлика в заетостта между мъжете и жените роми се наблюдава в Гърция и Франция. В Гърция около една трета от анкетираните роми живеят в табори. Във Франция 100 % от анкетираните живеят в табори, което може да бъде указание за по-традиционно разделение на труда между пътуващите роми.

Участието на ромите в пазара на труда е ниско навсякъде в Европа през последните 20 години. След прехода от социализъм в Централна и Източна Европа равнището на заетост на ромите претърпя драматичен спад.¹³ Ромите често бяха първите освободени от нискоквалифицирани длъжности и често оставаха безработни, без възможност да се върнат към традиционните си занятия като търговия, производство и продажба на занаятчийски и обработени метални изделия¹⁴.

Икономическата криза доведе до тежки отрицателни последици за хората на най-долното стъпало в разпределението на доходите.¹⁵ Лицата с ниска квалификация, в нископлатените сектори и с несигурна заетост, са сред първите, които губят работните си места. В южните и в някои от източните държави — членки на ЕС безработицата продължава да се повишава.¹⁶ Проучването на ПРООН на ромите в Централна и Югоизточна Европа показва, че в сравнение с 2004 г. намаляването на равнището на заетост при ромите през 2011 г. е пропорционално по-голямо, отколкото при лицата от неромски произход. Въпреки че ромите на възраст между 15 и 24 години са подобрили значително нивото си на образование, това все още не е намерило израз в по-добри изгледи за заетост. Политиките намалиха разликите в образованието между лицата от ромски и от неромски произход, но това не беше последвано от програми за заетост, които евентуално да повлияят на общите доходи. Проучването на ПРООН стига до заключението, че участието на ромите в образованието трябва тепърва да бъде отразено в пазара на труда.¹⁷

Данните от проучването на FRA показват, че моделите на работа в ромските общности често се различават, както от тези на общото население, така и на населението от неромски произход, живеещо в непосредствена близост. При сравнение на положението между ромите и лицата от неромски произход (общото население, отразено в националните средни стойности, и лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост) трябва да се вземат под внимание различията в демографските структури между двете групи. Анкетирания ромски са значително по-млади, живеят в големи домакинства и имат, средно взето, повече деца. Поради това в сравнение с анкетирания общо население и население от неромски произход делът на населението от неромски произход делът на населението в трудоспособна възраст сред ромите е по-голям,

а делът на прекратилите работа или по-възрастните лица — по-малък. Вследствие на това разликите между заетостта на ромите и лицата от неромски произход са още по-изразени.

1.1. Платен труд

В проучването на FRA сред ромите, респондентите бяха питани за настоящия им статут на пазара на труда, като се прави разлика между платен труд, безработица, домашна работа и пенсиониране. За целите на проучването от респондента в избраното домакинство се изискваше да даде информация за всеки член на домакинството, навършил 16 или повече години, като избере измежду 17 възможни основни дейности¹⁸. Стратегията „Европа 2020“ си поставя за цел през 2020 г. да бъде заето 75 % от населението на възраст между 20 и 64 години, в сравнение с базовата стойност от 69 % през 2009 г. Рамката на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите преследва подобни цели, насочени към премахване на разликата в заетостта между ромското и общото население. Разликата в заетостта, изчислена на базата на данните от проучването на FRA, се основава на посочената от респондента основна дейност. Тя не е непосредствено сравнима с равнищата на заетост, публикувани от Евростат за целевите показатели на ЕС 2020. Целевите показатели на „Европа 2020“ се основават на определението на Международната организация на труда за лицето: „да е работило най-малко един час през последната седмица“. Те могат обаче да се използват за подчертаване на разликите между групите — и по този начин на величината на предизвикателствата пред Рамката относно националните стратегии за интегриране на ромите. Резултатите от проучването на FRA разкриват значителна разлика в участието на пазара на труда между лицата от ромски и лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост (вж. фигура 2).

Разликата в заетостта е най-голяма в Португалия, където само 15 % от ромите спрямо 43 % от лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост, казват, че имат платена работа като своя основна дейност. Положението е подобно в Словакия и Испания, макар че разликата в заетостта е по-малка в Испания. От друга страна, разликата в заетостта в Гърция е на практика несъществуваща, като резултатите за ромите (39 %) и за лицата от неромски произход (40 %) са много близки.

¹³ Ringold, D. (2000).

¹⁴ Liégeois, J.-P. (2007).

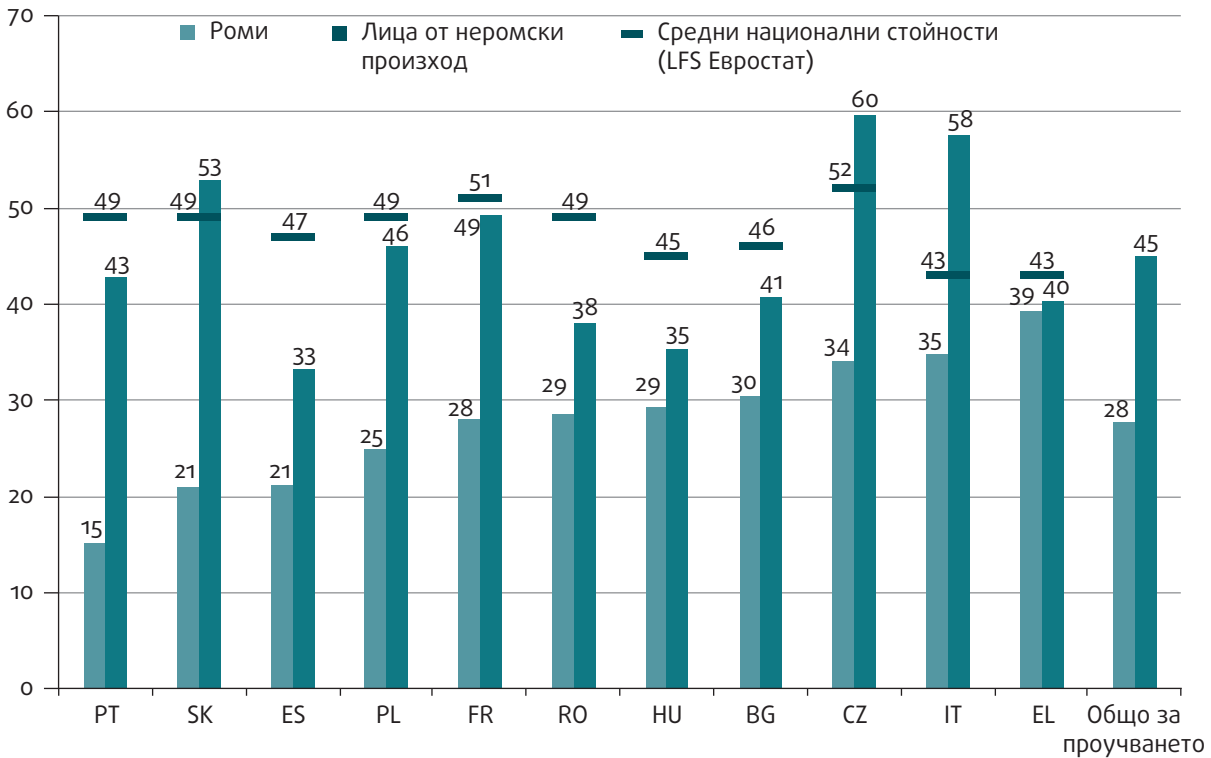
¹⁵ FRA (2010); Horváth, B., et al. (2012).

¹⁶ Европейска обсерватория за условията на труд (EWCO), може да се намери на: www.eurofound.europa.eu/ewco/

¹⁷ O'Higgins, N. (2012), стр. 33 и следв.

¹⁸ За подробна информация виж FRA (2013).

Фигура 2: Заявен по собствена преценка на респондента статут „платена работа“ (включително на пълно работно време, на непълно работно време, на повикване, самостоятелна заетост) и Проучване от Евростат на работната сила по държави – членки на ЕС (%)

Източници: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинства (навършили 16 или повече години); Проучване на Евростат на работната сила, 2011 г., средни годишни стойности (навършили 15 или повече години)

Тези числени данни потвърждават може би общ модел на неравнопоставеност на ромите в повечето държави, но положението се различава значително в отделните страни и може да е свързано с различните условия в държавите членки. Възможно е различията да се дължат и на вътрешното многообразие на ромските групи, които освен по други критерии, се различават и по традиционните занятия, които упражняват¹⁹.

Данните от проучването показват, че в България, Чешката република, Италия и Гърция равнището на заетост на ромите е най-малко два пъти по-високо, отколкото в Португалия. Тези резултати изискват задълбочен анализ на национално равнище, тъй като моделите и качеството на заетостта показват съществени различия. Гърция и Италия например са с най-високите проценти на платен труд, но те са и с най-ниският дял на заетост на пълно работно време, както показва проучването на FRA. Само 14 % от ромите на платена работа и в трудоспособна възраст (20–64 год.) имат заетост на пълно работно време, в сравнение със 71 % от лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост.

Повечето роми в Гърция отговарят, че са били самостоятелно заети или са работили на повикване (вж. също фигура 6). Тематичните доклади по държави показват, че има забележима промяна във вида на занятията след 2000 г. Традиционната работа на самостоятелна заетост, например продажби на улицата, е намаляла, а събирането и продажбата на отпадъци за рециклиране, по-конкретно на метален скрап, са нараснали значително. В Италия ромите имат по-традиционен модел на самостоятелна заетост и все още извършват занаятчийски, търговски и артистични дейности²⁰.

Общо взето, процентите на платен труд, измерени в проучването на FRA, са под националните средни стойности, събрани от Евростат²¹. Това показва ясно, че районите, избрани за цели в проучването, или районите с високо съсредоточаване на ромите, са също районите, където липсват възможности за заетост

¹⁹ Марушиакова, Е., Попов, В. (2001).

²⁰ FRA, Тематични изследвания по държави относно положението на ромите, 2013 г.; може да се намери на: <http://fra.europa.eu/en/country-data/2013/country-thematic-studies-situation-roma>.

²¹ Данни за декларирания от респондента статут на пазара на труда са събрани в Проучването на работната сила (Mainstat) за повечето държави – членки на ЕС, и бяха използвани за сравнение с общото население.

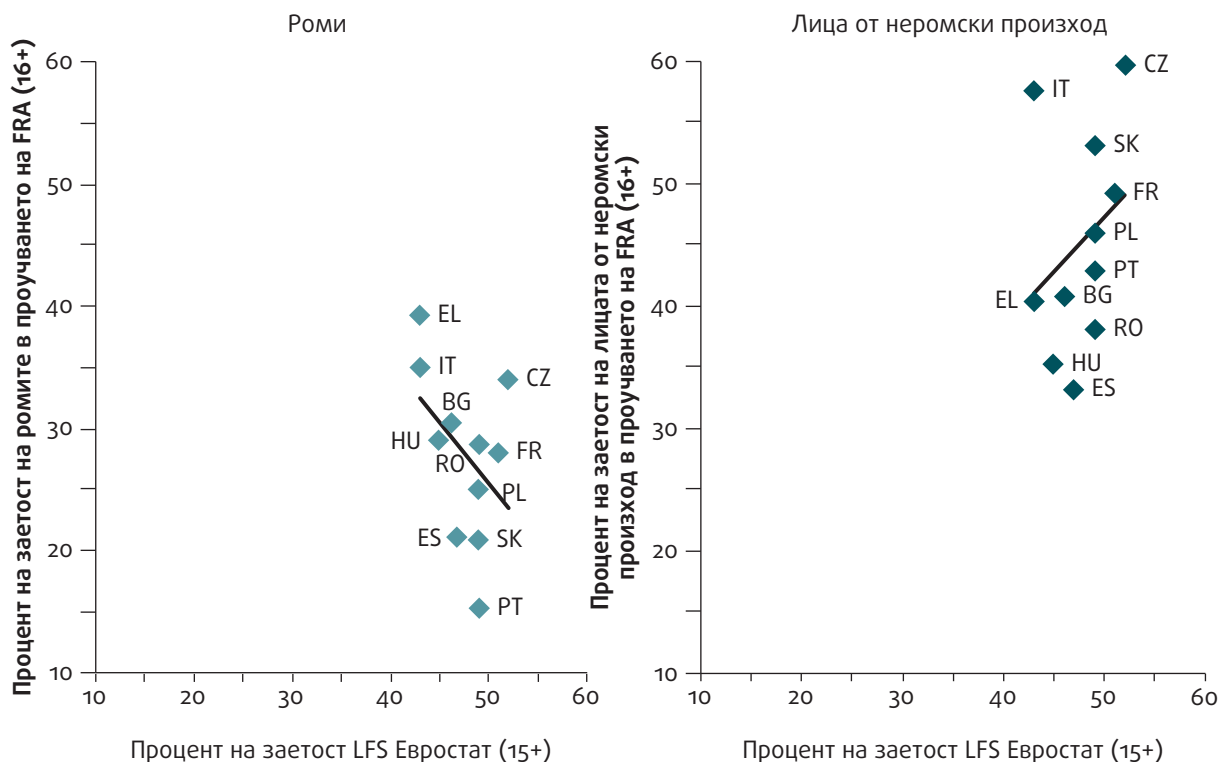
и следователно са изправени пред високи равнища на бедност. Само в Италия, Чешката република и Словакия населението от неромски произход, живеещо в непосредствена близост, има равнища на заетост, които са над средните за съответната страна, съгласно измервания на Евростат. Това показва, че съществуват значителни диспропорции вътре в държавите и че в някои райони разликата между двете групи е дори по-голяма.

Възможно е равнищата на заетост, установени в проучването на FRA, да се различават по обхват и определение от стандартния въпрос, поставен в Проучването на работната сила (LFS) (вж. фигура 3). Евростат използва по-малко категории в отговорите и обхваща също лица, навършили 15 години. Освен това поради сравнително малките извадки за отделните държави допустимият процент на грешката за равнището на заетост в проучването на FRA е по-голям, отколкото в Проучването на работната сила. По-големите извадки в националните проучвания, насочени към тези области, биха дали полезни резултати за

мониторинг и оценка на резултатите от стратегиите за приобщаване на ромите.

Реалистично е да се очаква, че измерените в проучването на FRA равнища на заетост са по принцип по-високи за държавите с голямо участие на пазара на труда, установено от Проучването на работната сила. Това се потвърждава за лицата от неромски произход, но обратното е вярно за ромите. В държавите, където Проучването на работната сила регистрира по-високи проценти на заетост, проучването на FRA установи по-високи проценти на заетост сред лицата от неромски произход, но по-ниски сред анкетираните роми. Тези противоречиви резултати показват, че по-високите проценти на заетост за общото население на национално равнище не се изразяват в по-високи проценти на заетост за ромите. Констатациите подкрепят резултатите на анализа на ПРООН и дават известни доказателства, че през периода 2004—2011 г. ромите в държавите — членки на ЕС, от Централна и Югоизточна Европа са били откъснати от динамиката на националния пазар на труда²².

Фигура 3: Заетост по собствена преценка на респондентите за лицата от ромски и от неромски произход в Проучването сред ромите и в Проучването на работната сила на Евростат, по държави — членки на ЕС (%)

Източници: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинства (навършили 16 или повече години); Проучване на Евростат на работната сила, 2011 г.; Mainstat (навършили 15 или повече години)

²² O'Higgins, N. (2012). Проучването на ПРООН обхваща държавите от проучването на FRA сред ромите: България, Чешката република, Унгария, Румъния и Словакия.

Докато Португалия, Испания и Франция имат сходни модели с тези в държавите — членки на ЕС, от Централна и Югоизточна Европа (с проценти на заетост на ромите много под националните средни стойности), същото не е вярно за Гърция, където процентът на ромите на платена работа е същият, както и за лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост, и малко по-нисък от средния за страната.

1.2. Участие на младите хора в пазара на труда

В най-неравностойно положение по отношение на заетостта са най-младите групи роми, или ромите на възраст между 16 и 24 години, въпреки че при тях е най-малка разликата в заетостта спрямо живеещите в непосредствена близост лица от неромски произход. Само 9 % от анкетираните млади роми са на платена работа в Португалия, в сравнение с 33 % в Гърция, където е най-голямо участието на анкетираните роми в пазара на труда (вж. фигура 4). Равнищата на заетост в тази възрастова група зависят от дела на лицата, които още се учат или обучават.

Образованието е изключително важно за получаване на повече възможности на пазара на труда. Въпреки че делът на респондентите роми, които не са били изобщо на училище, подчертано намалява при по-младите възрастови групи, общото образователно ниво продължава да бъде ниско за всички, които са над 16 години. Проучването на FRA показва, че повечето млади роми не завършват средно образование. Делът на преждевременно напускащите училище сред младите роми на възраст между 18 и 24 години е от 72 % в Чешката република до 82–85 % в България, Унгария, Италия, Полша и Словакия. Във Франция, Гърция, Португалия, Румъния и Испания над 93 % от ромите на възраст между 18 и 24 години не са завършили средно образование²³. Делът на преждевременно напускащите училище, определени от показателя на „Европа 2020“ като млади хора на възраст между 18 и 24 години, които не работят, не учат и не се обучават, е бил 13,5 % през 2011 г. за цялото население на ЕС-28²⁴.

Най-младата група от респонденти роми (16–24 год.) имат по-висок процент на платена работа, отколкото най-старата група (45 год. или повече) в Словакия, Румъния и Чешката република. Във всички останали от обхванатите в проучването държави най-високи равнища на заетост са

установени сред респондентите роми на възраст между 25 и 44 години. В Чешката република и Гърция почти всеки втори респондент ром в тази възрастова група заявява, че е на платена работа.

За най-младата възрастова група (16–24 год.) има само малки разлики в процентите на платената работа между лицата от ромски и от неромски произход, с изключение на Португалия. Това може да се разглежда като положително развитие. В своя доклад относно държавите от Централна и Югоизточна Европа ПРООН обаче посочи, че въпреки отбелязания значителен ръст в нивото на образование в тази възрастова група последиците от заетостта очевидно не отговарят на очакванията²⁵. Макар да липсват сравними данни за развитието в другите държави — членки на ЕС, има признаци за подобни тенденции в Португалия, Испания, Италия и Гърция. Докато в тези държави членки и Румъния нивото на образование сред ромите е много по-ниско, отколкото в държавите членки от Централна Европа, процентът на неграмотност е намалял повече от два пъти за ромите на възраст между 16 и 24 години спрямо процента за ромите на 45 или повече години²⁶. Като се има предвид, че безработицата сред младите хора в ЕС достигна исторически връх от 22,5 % през 2012 г., с рекорди от 55,3 % в Гърция, 53,2 % в Испания и 37,7 % в Португалия, въздействието на образованието върху възможностите за заетост изглежда е ограничено за всички млади хора, включително за ромите²⁷. Тълкуването на различията в участието на пазара на труда между възрастовите групи трябва да отчита политическите развития, както и взаимовръзката с процента на участие в образованието.

Лицата от неромски произход са по принцип по-често на платена работа, отколкото ромите. На фигура 4 е показана разликата в заетостта на ромите спрямо лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост. Проучването показва, че най-голямата разлика в заетостта във възрастовата група на възраст между 16 и 24 години е в Португалия (разлика от 16 процентни пункта) и в Полша (разлика от 11 процентни пункта). За лицата на възраст между 25 и 44 години разликата в заетостта между лицата от ромски и от неромски произход е много по-голяма, като възлиза на 61 процентни пункта в Словакия и на 50 процентни пункта в Португалия. Най-малка е разликата в Гърция, където има 16 процентни пункта разлика, следвана от Испания, Румъния и Унгария.

²⁵ O'Higgins, N. (2012).

²⁶ FRA (2014a).

²⁷ Европейска комисия, *Безработицата сред младите хора*, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/21_youth_unemployment.pdf

²³ FRA (2014a).

²⁴ Евростат, Показатели на „Европа 2020“, Основни показатели.

Фигура 4: Заявена по собствена преценка на респондента дейност „платен труд“ по възрастови групи и по държави – членки на ЕС (%)

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинствата

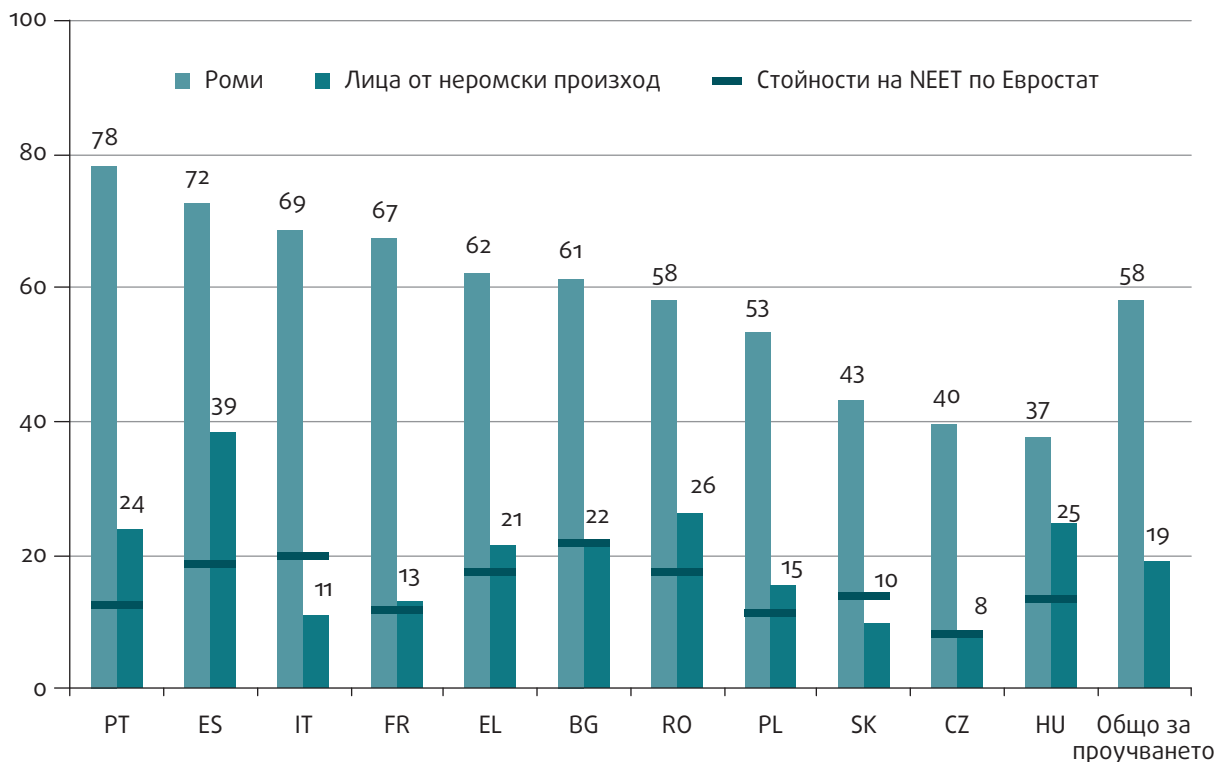
1.3. Млади хора, които не работят, не учат и не се обучават

Статистическите данни за заетостта не дават точна представа за статута на дейност на младите роми в Европа. За всеобхватна оценка трябва да се включи информация за образованието и обучението. Лицата, вземащи политически решения в Европа, все по-често използват показателя „NEET“ – неработещи, неучещи и необучаващи се млади хора: характеристики, разходи и ответни политически действия, за да представят по-добре положението на младите хора в рамките на стратегията „Европа 2020“²⁸. Съгласно показателя NEET на Евростат 13 % от младите хора между 15 и 24 години не са били на пазара на труда, нито са учили в ЕС-28 през 2011 г. Пилотното проучване на FRA сред ромите може

да даде грубо приближение за този показател въз основа на заявената от самите респонденти основна дейност. Това показва, че разликата в заетостта между младите хора от ромски и от неромски произход, живеещи в непосредствена близост, почти се е стопила, макар че процентите са ниски и за двете групи. Все пак общото положение остава неблагоприятно за ромите. Според проучването на FRA 19 % от лицата от неромски произход и 58 % от ромите на възраст между 16 и 24 години не работят, не учат и не се обучават (вж. фигура 5).

Сред младите роми се установява и забележима разлика по пол, като 65 % от младите жени роми спрямо 52 % от младите мъже роми не работят, не учат и не се обучават. Това отразява общата неравнопоставеност на младите жени роми. Те имат по-ниско равнище на заетост и на образование от младите мъже от същата възрастова група²⁹.

Фигура 5: Млади хора на възраст 16–24 год., които не работят, не учат и не се обучават, по държави – членки на ЕС (%)

Бележка: „Заетостта“ по собствена преценка на респондентите за настоящата им основна дейност включва всеки платен или неплатен труд, „образованието“ и „обучението“ съгласно данните на самите респонденти за основната им дейност (16–24 год.). Ограничена сравнимост с данните за NEET на Евростат: Млади хора (15–24 год.), които не учат и не се обучават през 2011 г. [youth_empl_150, edat_lfse_22], въз основа на данни от Проучването на работната сила, заетост по определението на МОТ, които не са се обучавали и не са учили през четирите седмици преди проучването.

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинства; Проучване на Евростат на работната сила, 2011 г., стойности на NEET

²⁸ Европейска фондация за подобряване на условията на живот и труд (2011 г.).

²⁹ FRA (2014b).

Унгария, Чешката република и Словакия имат най-ниските показатели NEET за младите роми съответно с 37 %, 40 % и 43 %. В тези държави се наблюдава обратна разлика по пол, като за жените е по-вероятно, отколкото за мъжете, да бъдат на пазара на труда или да учат. В тези три държави е най-високо общото образователно ниво на младите роми, но младите жени роми изостават. Жените роми на възраст между 16 и 24 години в тези държави имат определено по-високо равнище на заетост от младите мъже. Това може да означава, че нивото на образование сред жените роми води до по-добри резултати по отношение на заетостта.

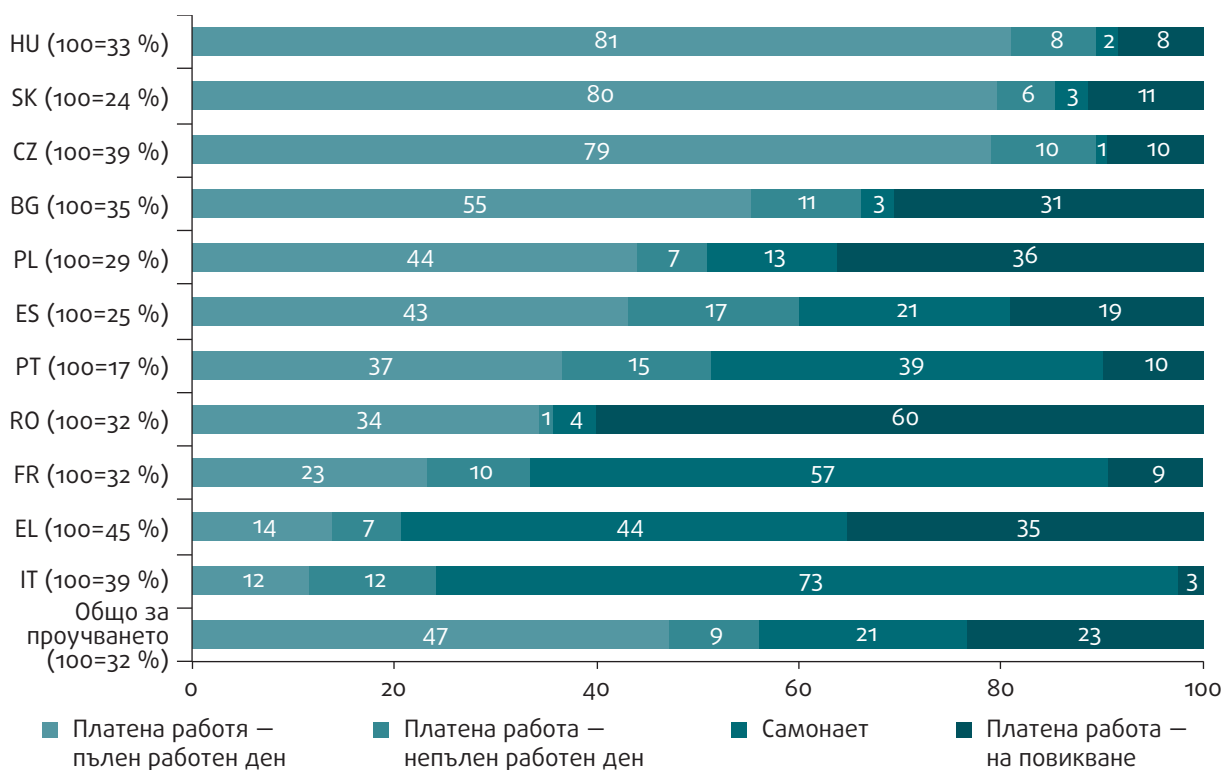
Голямото мнозинство от младите роми в Португалия (78 %), Испания (72 %) и Италия (69 %) са изключени от възможността да работят и да се учат. Лицата от неромски произход на възраст между 16 и 24 години, живеещи в непосредствена

близост, също имат по-високи показатели NEET от общото население, като най-високите са 24 и 39 %, съответно в Португалия и Испания. В Италия и Словакия обаче показателят NEET за лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост, е малко по-малък от средната стойност за държавата.

1.4. Модели на заетост на платен труд

Определението за „платена работа“ в проучването включва заетост на пълен и на непълен работен ден, работа на повикване и самостоятелна заетост. Не е задаван конкретен въпрос относно „неофициални дейности“, тъй като често е трудно да се установи разликата между самостоятелна заетост и работа на повикване.

Фигура 6: Модели на заетостта на ромите на възраст между 20 и 64 години, по % на платен труд (=100) и по държави — членки на ЕС

Бележка: Население в трудоспособна възраст, роми само на платен труд, на възраст 20–64 год. Разпределението на моделите на заетост дава сумирано 100 % от заявите, че са на платен труд. В първата колона (общо за проучването 100=32 %) е даден процентът на платен труд за всяка държава: Да се чете: 32 % от всички роми в проучването посочват платен труд, 47 % от които са на платена работа на пълно работно време.

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинствата

Във времето ромите са претърпели значително изменение на своите модели на заетост с постепенното намаляване на търсенето на традиционните занаяти, продукти и услуги³⁰. От онези, които остават, твърде малко са в състояние да генерират достатъчно търсене, за да се създадат достатъчен брой работни места³¹.

В държавите — членки на ЕС от Централна и Източна Европа структурните икономически промени към пазарни икономики доведоха през преходния период след социализма до срив на голям брой крупни държавни или кооперативни предприятия в селските райони, където са работели роми. Тези загуби на работни места доведоха на свой ред до ръст на селската бедност и подтикнаха към миграция на ромите към градските райони на съответната държава за търсене на работа³². Моделите на заетост на пълно работно време от периода преди прехода, макар и при по-ниско заплащане сега, все още имат отражение в настоящите модели на заетост в държави като Чешката република, Словакия и Унгария. В държавите — членки на ЕС в Югозападна Европа, например Испания и Гърция, старата традиция в търговията, занаятите и сезонната работа все още може да се открие в големия дял на самостоятелната заетост.

Като се вгледаме в моделите на заетост (фигура 6), респондентите, заявили, че са на платена работа, Италия и Гърция, където е най-голям процентът на заявили участие в заетостта роми в трудоспособна възраст (20—64 год.) (съответно 39 и 45 %), имат само 12 и 14 % заетост на пълно работно време. В Румъния, Полша, Гърция и България съответно 60 %, 36 %, 35 % и 31 % от имащите платена работа са на работа на повикване. В Италия 73 % заявяват, че са самостоятелно заети. В Чешката република, Унгария и Словакия се изяснява модел на посткомунистически преход при ромите. Равнището на заетост е много ниско, но се състои в преобладаващата си част от работни места на пълно работно време. Самостоятелната заетост в тези държави е незначителна. В Португалия и Испания от съответно 17 и 25 % от ромите в трудоспособна възраст, които са на платена работа, по-малко от половината от тези работни места са при заетост на пълно работно време (в Португалия 37 % и в Испания 43%). С оглед на значението на заетостта за намаляване на бедността са необходими допълнителни целеви изследвания на различните видове заетост, в това число на неофициалните дейности.

³⁰ Liégeois, J.-P. (2007).

³¹ O'Higgins, N., Ivanov, A. (2006), стр. 16–17.

³² Ivanov, A., и др. (2002).

1.5. Безработица

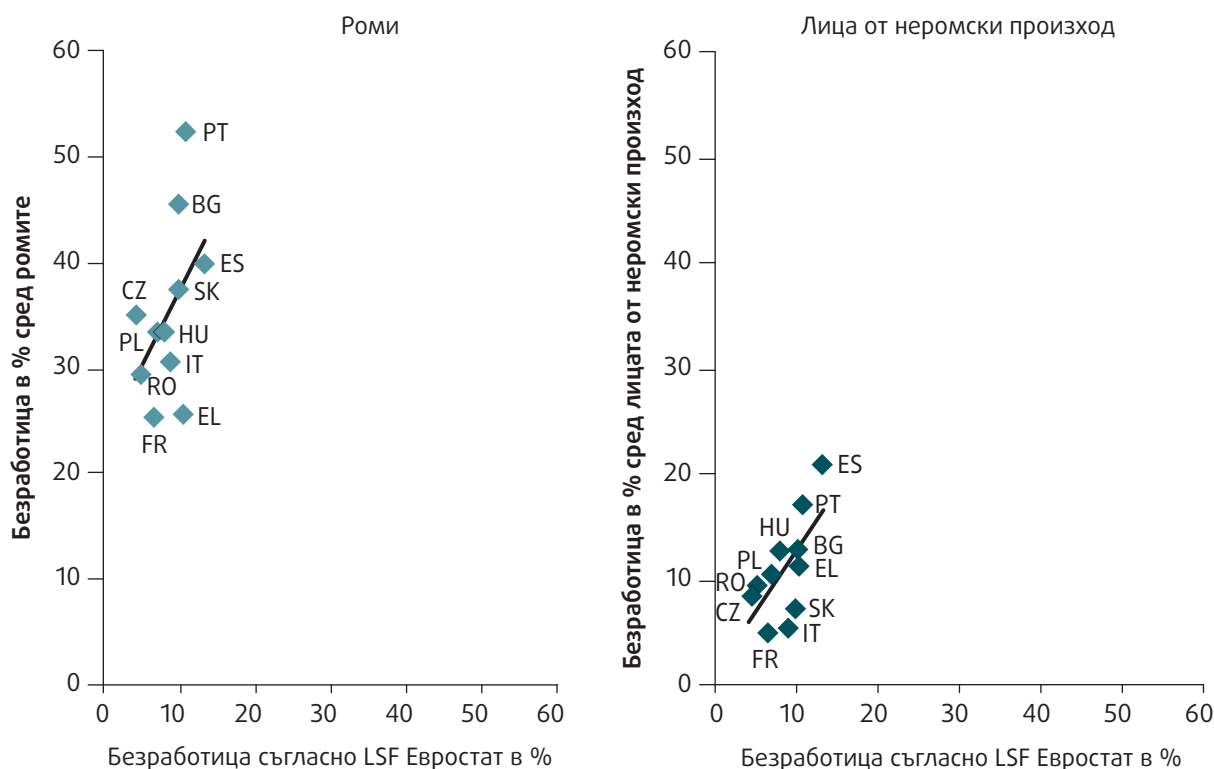
ОСНОВНИ КОНСТАТАЦИИ

- Равнищата на безработица при ромите са три пъти по-високи от тези при лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост, и при общото население.
- Повечето безработни роми търсят активно работа; 74 % от безработните респонденти казват, че понастоящем търсят работа.

В проучването респондентите бяха приканени да определят настоящото си работно състояние. Респондентите можеха да избират между 17 различни категории отговори, включително платен и неплатен труд, неспособност за работа поради болест, пенсиониране, обучение и домакинство. „Безработицата“ беше следователно определена по собствена преценка на респондентите и следва да се отличава ясно от официално регистрираната и записана безработица. При тази постановка на въпроса респондентите биха по всяка вероятност описали извършването на неофициални дейности по-скоро като работа, отколкото като безработица.

Заявената от респондентите безработица при ромите показва модел на допълване на заетостта. Тя е най-висока в Португалия с 53 %, а сред най-ниските е Гърция с 26 % (вж. фигура 7). Резултатите на респондентите сред лицата от неромски произход дават по-разнообразна картина на самообявената безработица, като най-високият дял на самоопределилите се като безработни е в Испания (21 %), а най-ниският — във Франция и Италия (5 %). Най-ниските равнища на безработица при лицата от неромски произход като проценти от общото население трябва да се тълкуват предпазливо, поради големия дял пенсионираните лица. На фигура 7 е показано отношението между процента на безработица въз основа на посочения от респондента статут на основна дейност в процент от анкетираното население на 16 или повече години и средната стойност за държавата по данните на Евростат (Проучване на работната сила) за лицата, навършили 15 или повече години. Колкото до фигура 3 относно безработицата, може да се очаква, че в държави с по-малка безработица сред общото население, тя ще бъде по-малка и сред анкетираното население. За по-голямата част от обхванатите в проучването държави равнището на безработицата за лицата от неромски произход е над средната стойност за страната, вероятно

Фигура 7: Заявени по собствена преценка на респондентите проценти на безработица за лицата от ромски и от неромски произход в Проучването сред ромите и в Проучването на работната сила на Евростат, по държави — членки на ЕС (%)

Бележка: Въпросът в Проучването на работната сила относно определената от респондента основна дейност е по желание за държавите членки и се задава само при поискване. Процентът е на базата на общото население на 15 или повече години. Процентът на безработица въз основа на класификацията на основната дейност от респондента, е обикновено по-малък от процента на безработица въз основа на населението в трудоспособна възраст и определението на МОТ.

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинства (навършили 16 или повече години); Проучване на Евростат на работната сила, 2011 г.; Mainstat (навършили 15 или повече години)

защото проучването обхваща предимно области в неравностойно положение. Това не е вярно обаче за районите във Франция, Италия и Словакия: безработицата при лицата от неромски произход в проучването е малко под средната стойност за страната, което показва вместо това, че ромите нямат полза от регионалните предимства. Във всички обхванати в проучването държави ромите имат много по-висок дял от безработицата. До известна степен това може да се обясни с по-големия дял на лицата в трудоспособна възраст сред ромите. Португалия и България имат най-голямата, а Франция и Гърция — най-малката разлика между процента на безработица сред ромите и средната стойност за страната.

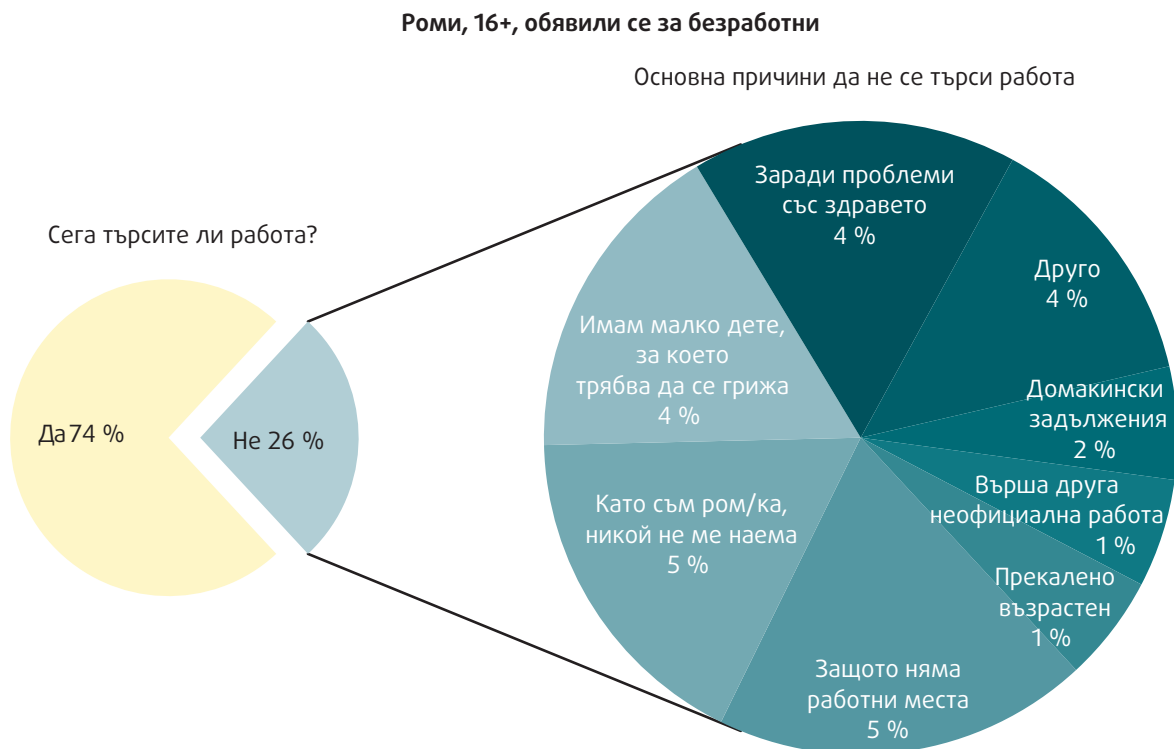
Средно взето, повечето безработни роми заявяват, че активно търсят работа (74 %). На фигура 8 са посочени причините, представени от безработните респонденти роми, защо не търсят работа³³. Десет

процента могат да бъдат класифицирани като *обезкуражени безработни*: около половината са се примирили, че са безработни, убедени, че никой няма да ги наеме на работа, защото са роми. Останалите 5 % не виждат перспективи на пазара на заетостта. Четири процента изпълняват задължения за грижи за деца, а други 4 % са ограничени поради здравословни проблеми. По-малко от 1 % от безработните респонденти казват, че не търсят работа, защото работят неофициално. Отговорите на три категории, „липса на документи“, „учащ се“ и „твърде млад“, бяха под прага на статистическата значимост и бяха добавени към категория „други“. Липсата на документи за самоличност, определена от Съвета на Европа като сериозна пречка за реализиране на правата на човека изобщо, не беше избрана от статистически значим дял от респондентите на анкетата като пречка за намиране на работа.

Като се има предвид, че по-доброто образование е имало твърде ограничени последици за положението със заетостта на ромите и че повечето активно търсят работа, ниското ниво на

³³ Анализ на равнище държава членка е невъзможен поради сравнително малкия брой отделни отговори, разбити по категории на отговорите.

Фигура 8: Основна причина да не се търси работа при безработица, роми, навършили 16 или повече години

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., респонденти роми, навършили 16 или повече години

образованието и квалификацията сред ромите обяснява само отчасти отчетената висока степен на безработица. Други структурни пречки като сегрегацията, расизма и дискриминацията засилват по всяка вероятност тази неравнопоставеност.

1.6. Участие на жените в пазара на труда

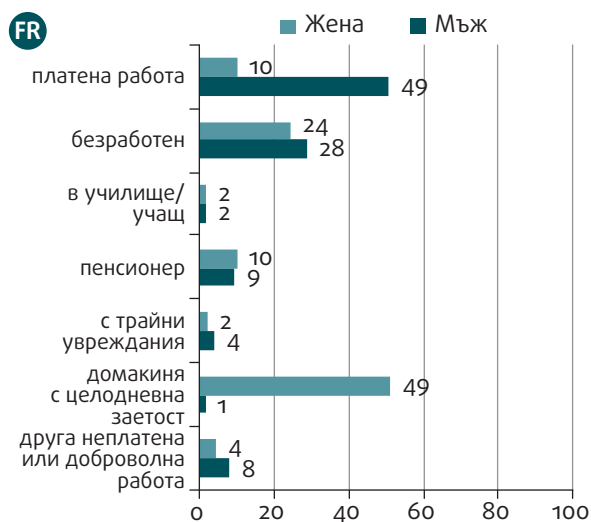
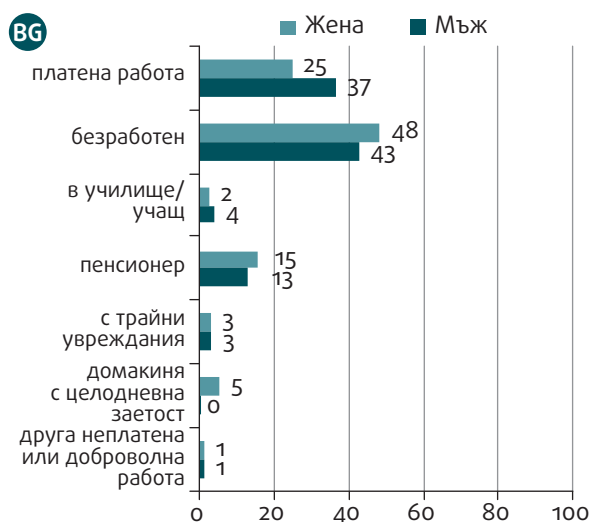
По-пълна картина на участието в пазара на труда дават следните числени данни, които показват основните дейности на мъжете и жените роми. Обхванатите в проучването държави – членки на ЕС се различават значително по отношение на участието на жените в пазара на труда. В посткомунистическите общества жените имат дълга традиция на равно участие в пазара на труда, което очевидно остава вярно за ромите. В Унгария, Словакия и Чешката република например жените имат еднакъв дял в платения труд с мъжете, а положението в България е доста сходно. В тези държави жените роми също имат сравними равнища на безработица. По-голямото равенство между половете се отразява и в процента на жените, които се считат за домакини на пълно работно време. В посочените четири държави само около 2 % до 6 % от анкетираните жени роми са

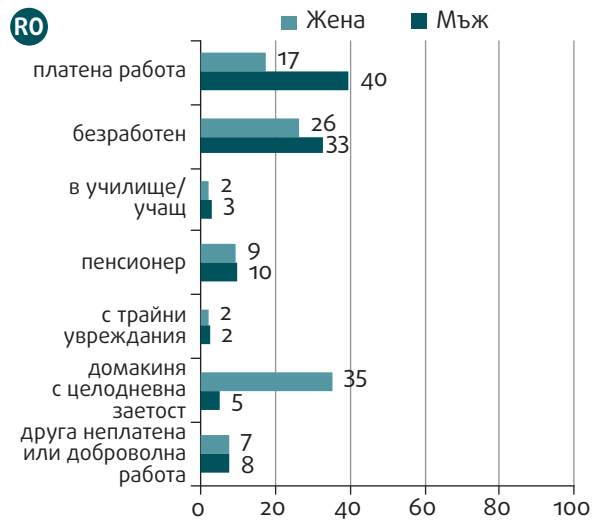
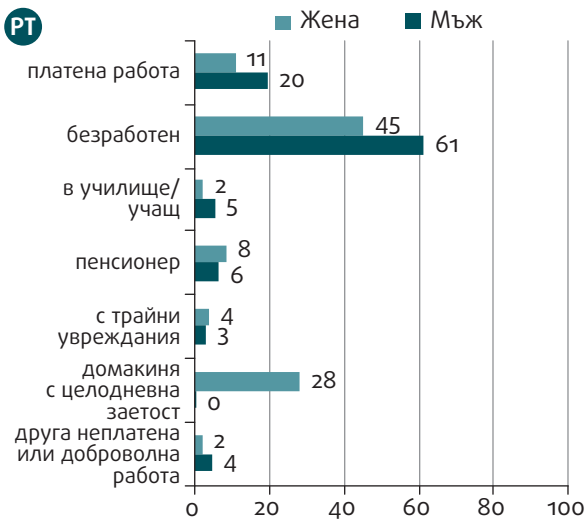
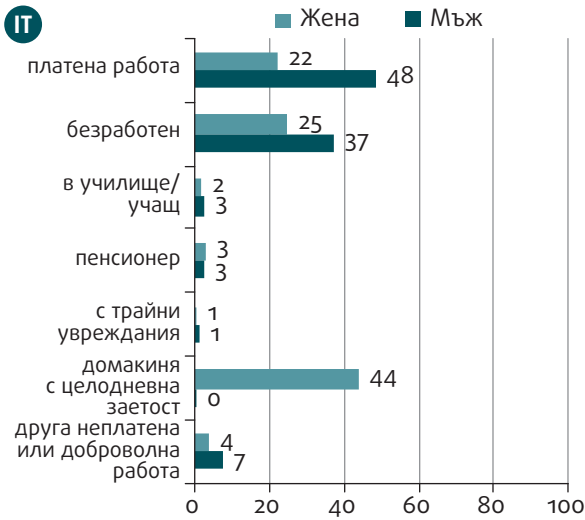
се определили като домакини на пълно работно време (вж. фигура 9).

Най-голямата разлика в заетостта между мъжете роми и жените роми може да се установи в Гърция и Франция. В последната само неуседналите роми (*gens de voyage*) са включени в проучването. Семейството е основен елемент на този по-традиционен начин на живот, което вероятно обяснява и по-традиционното разделение на труда между жените и мъжете, отколкото при уседналите роми. Във Франция, Гърция, Испания и Италия над 40 % от анкетираните жени роми са категоризирани като домакини на пълно работно време. Полша (19 %), Португалия (28 %) и Румъния (35 %) имат все още висок дял на жените „у дома“. По-високият процент на жените, обявили се за домакини на пълно работно време, може да отразява отчасти традиционно свързаните с пола роли, но може и да е признак за примирение и оттегляне от пазара на труда. Незаетите с трудова дейност лица, които не търсят активно работа, включително жените със задължения за полагане на грижи, често се разглеждат като резерв от работна сила с потенциал за реактивиране.

Твърде ограничено малцинство от ромите във всички държави учат или се обучават, потвърждавайки

Фигура 9: Модел на основната дейност на мъжете и жените роми, по държави – членки на ЕС (%)

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинства, роми, навършили 16 или повече години

анализите, според които навсякъде малцинство от ромите посещават среднообразователни училища. Делът на ромите, навършили 16 или повече години, които учат или се обучават, е по-голям в Чешката република, Унгария и Полша. Делът на оттеглилите

се от работа е сравнително нисък във всички обхванати в проучването държави, което отчасти отразява средно по-младата възрастова структура на анкетираното ромско население.

2

Структурни пречки пред интегрирането в пазара на труда

ОСНОВНИ КОНСТАТАЦИИ

Сегрегацията и лошите жилищни условия са сериозни пречки пред достъпа до заетост и засягат социалното приобщаване.

- От анкетираните роми 38 % живеят в сегрегирани ромски квартали, а 20 % живеят в бордеи или порутени постройки, по класификация на интервюиращия.
- Лицата от неромски произход, които живеят в ромски квартали, имат значително по-ниско равнище на заетост (31 %), отколкото лицата от неромски произход, живеещи в квартали на мнозинството (41 %).
- Средно взето, повечето роми считат, че са дискриминирани, когато търсят работа: в Испания, Румъния и България от 38 % до 41 % от анкетираните роми заявяват, че са били дискриминирани през последните пет години, когато са търсели работа; дельт им варира от 66 % до 75 % в Италия, Гърция и Чешката република.
- Респондентите роми заявяват, че са подложени най-често на дискриминация на работното място от своите работодатели или колеги в Чешката република (41 %) и Гърция (33 %). По-ниски проценти на почувствана дискриминация на работното място са посочени в Словакия (9 %), Румъния (10 %), Португалия (13 %) и България (15 %).

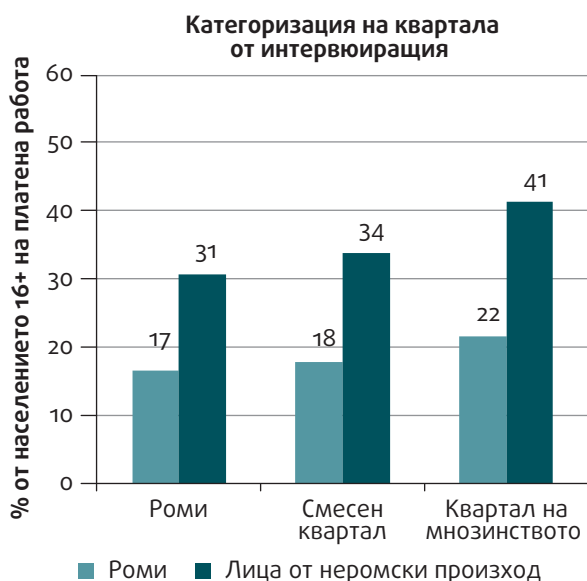
2.1. Пространствена сегрегация

Пространствената сегрегация може да бъде допълнителна пречка пред интегрирането в пазара на труда. Пилотното проучване сред ромите беше насочено към лицата от ромски и от неромски произход, живеещи в непосредствена близост, разделени въз основа на етническо самоопределение. Районите бяха подбрани въз основа на по-голямата гъстота на живеещите там роми. Поради маргинализираното положение на ромите в тези райони се очакват по-малки жилищни разходи за населението с по-ниски доходи. От интервюиращите се искаше да преценят дали анкетираните живеят в определен район чрез попълване след интервюто на въпросник със следния въпрос: „Беше ли кварталът преобладаващо 1) ромски квартал, 2) квартал на мнозинството, 3) смесен квартал“. Отговорите

се основаваха на субективна оценка³⁴. Повече от половината от интервюираните роми (53 %) са регистрирани като живеещи в предимно „ромски квартали“ и само 14 % – в „смесени квартали“ с население от мнозинството. Обратно, повече от половината от интервюираните лица от неромски произход (58 %) са регистрирани като живеещи в квартали на мнозинството и само 7 % – в ромски квартали. Моделите на местопребиваване имат, както изглежда, значение за заетостта както на ромите, така и на лицата от неромски произход (вж. фигура 10). Респондентите от неромски произход, които живеят в ромски квартали, имат значително по-ниско равнище на заетост, отколкото тези от неромски произход, живеещи в квартали на мнозинството. Същият модел се наблюдава и за

³⁴ Въпросникът и техническият доклад с основна информация за проучването могат да се намерят на: <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/roma-pilot-survey>

Фигура 10: Лица на платена работа, по лица от ромски и от неромски произход и квартали (%)

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинства, навършили 16 год.

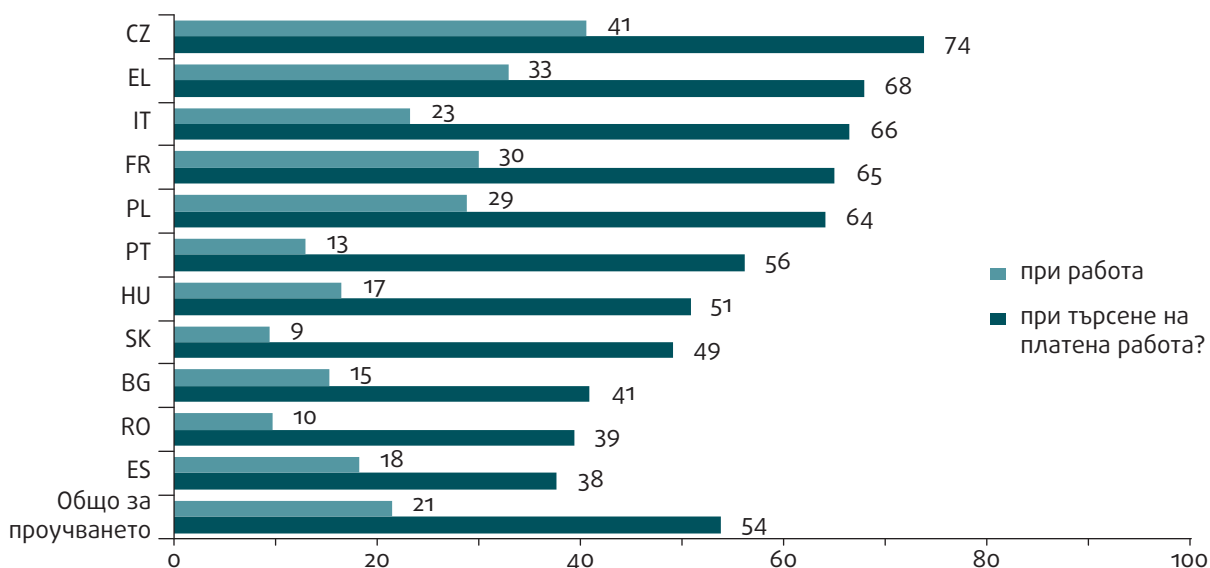
респондентите роми. Независимо от етническия произход, лицата, живеещи в ромски квартали, очевидно са засегнати от „неравнопоставеност поради жилищна сегрегация“. Живеещите

в ромски квартали имат средно около 30 % по-ниско равнище на заетост от живеещите в квартали на мнозинството. Резултатите обаче показват, че ромският етнически произход влияе допълнително върху възможностите за заетост: Равнищата на заетост при ромите са средно с 50 % по-ниски от тези на лицата от неромски произход, живеещи в същия вид квартали.

2.2. Дискриминация

Между 38 % и 75 % от ромите считат, че са били подложени на дискриминация, когато са търсили работа. Положението е най-лошо в Чешката република, където трима от всеки четирима роми, търсили работа през последните пет години, съобщават, че са били дискриминирани (вж. фигура 11). В тази държава дискриминацията също е била широко почувствана от тези, които имат работа, поне веднъж през последните пет години: 41 % от респондентите съобщават за дискриминация на работното място, защото са роми. Повече от половината от търсещите работа респонденти роми казват, че са били подложени на дискриминация заради етническия си произход, във: Гърция (67 %), Италия (66 %), Полша (63 %), Франция (61 %), Португалия (56 %) и Унгария (50 %). В Испания, България, Румъния и Словакия процентите са малко по-малки. Тези констатации потвърждават предишните резултати, установени

Фигура 11: Почувствана дискриминация през последните пет години заради това, че са роми, по държави — членки на ЕС (%)

Въпрос: „През последните 5 години търсили ли сте платена работа/имали ли сте работа?“ Ако да: „Били ли сте подложени на дискриминация, когато се търсили платена работа/когато сте били на работа, от хора, за които или с които сте работили?“

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., респонденти роми, навършили 16 или повече години

в проучването EU-MIDIS на FRA от 2008 г., които дават по-малки общи проценти на дискриминация за Словакия, България и Румъния при съпоставка на седем държави³⁵. Във всички държави процентът на почувствана дискриминация на работното място е по-малък от процента на почувствана дискриминация при търсене на работа. Най-малкият процент на почувствана дискриминация при работа въз основа на етнически произход е регистриран в Словакия, Румъния и Португалия. Процентите

на случаите на почувствана дискриминация трябва да се разглеждат успоредно със степента на изолация. Ако кварталът е преобладаващо ромски, експозицията и следователно рискът да се почувства дискриминационно и расистко поведение е по-малък. Проучването EU-MIDIS на FRA също показва, че страхът от дискриминация води до поведение на избягване. Това ще рече, че ромите избягват определени магазини или кафета, тъй като очакват лошо отношение³⁶.

³⁵ FRA (2009a).

³⁶ FRA (2009b).

3

Проблеми на социалната сигурност в заетостта

ОСНОВНИ КОНСТАТАЦИИ

- Значителна част от респондентите роми имат само несигурна или неофициална заетост. Средно 19 % от ромите на платена работа заявяват, че нямат здравна осигуровка, като максималните стойности са в България, Румъния и Гърция, съответно с 51 %, 46 % и 42 %. В Испания обаче само 1 % от ромите на платена работа (въпреки големия дял на работата на повикване) посочват, че нямат здравна осигуровка. Във Франция, Чешката република и Унгария само 3 % от ромите на платена работа казват, че нямат здравна осигуровка.
- Всеки трети респондент ром, навършил 45 години, не очаква да получи или, ако е напуснал работа, не получава пенсия. За сравнение само 8 % от живеещите в непосредствена близост лица от неромски произход твърдят, че нямат пенсионни права.
- Най-ниските проценти на ромите на 45 или повече години, които казват, че нямат пенсионни права, са установени в Унгария (20 %), Чешката република (14 %) и Словакия (11 %).
- В Полша, Румъния и Гърция около половината от респондентите роми на 45 или повече години не очакват пенсионни права или не знаят за такива. За разлика от тях, само 5 до 11 % от лицата от неромски произход заявяват, че нямат пенсия или не мислят, че ще получават пенсия, когато напуснат работа.

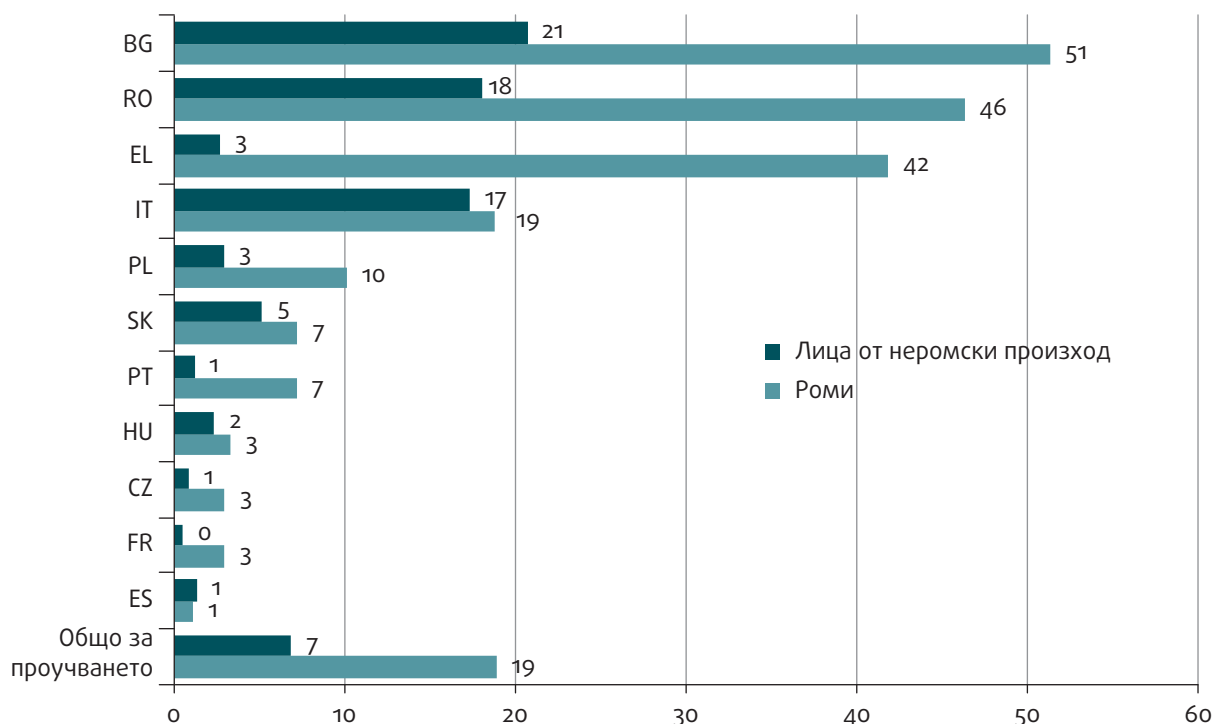
3.1. Здравна осигуровка

Трудовоправният статут в държавите – членки на ЕС предполага здравна и социална осигуровка, покритие при злополука, възраст и безработица и поради това се счита като основен инструмент за социално приобщаване. Респондентите бяха запитани дали имат здравна осигуровка. Отговорите на този въпрос отразяват както достъпа до здравна осигуровка, така и осведомеността за такъв достъп. Данните показват, че някои от респондентите, посочили, че са на платена работа, съобщават, че нямат здравна осигуровка. Делът на тези респонденти е особено голям в България, Румъния и Гърция съответно с 31 %, 60 % и 35 % (вж. фигура 12). В тези държави има и най-голяма

разлика спрямо лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост. Възможно е ниските доходи, несигурната и неофициалната заетост или комбинация от тези фактори да влияят върху правата за здравна осигуровка. В Испания обаче само 1 % от респондентите съобщават за липса на здравна осигуровка, макар значителна част от тях да заявяват, че работят на повикване (10 %), което доказва значението на системите за социална закрила на най-уязвимите.

Значителен дял от лицата от неромски произход са изправени пред подобни проблеми. От респондентите от неромски произход в България, Румъния и Италия съответно 20 %, 18 % и 17 % съобщават, че нямат здравна осигуровка.

Фигура 12: Дял на лицата, които заявяват, че нямат здравна осигуровка, но са на платена работа, по държави — членки на ЕС (%)

Бележка: Само лица на платена работа (включително на пълно работно време, на непълно работно време, самостоятелна заетост, работа на повикване).

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., респонденти, навършили 16 год.

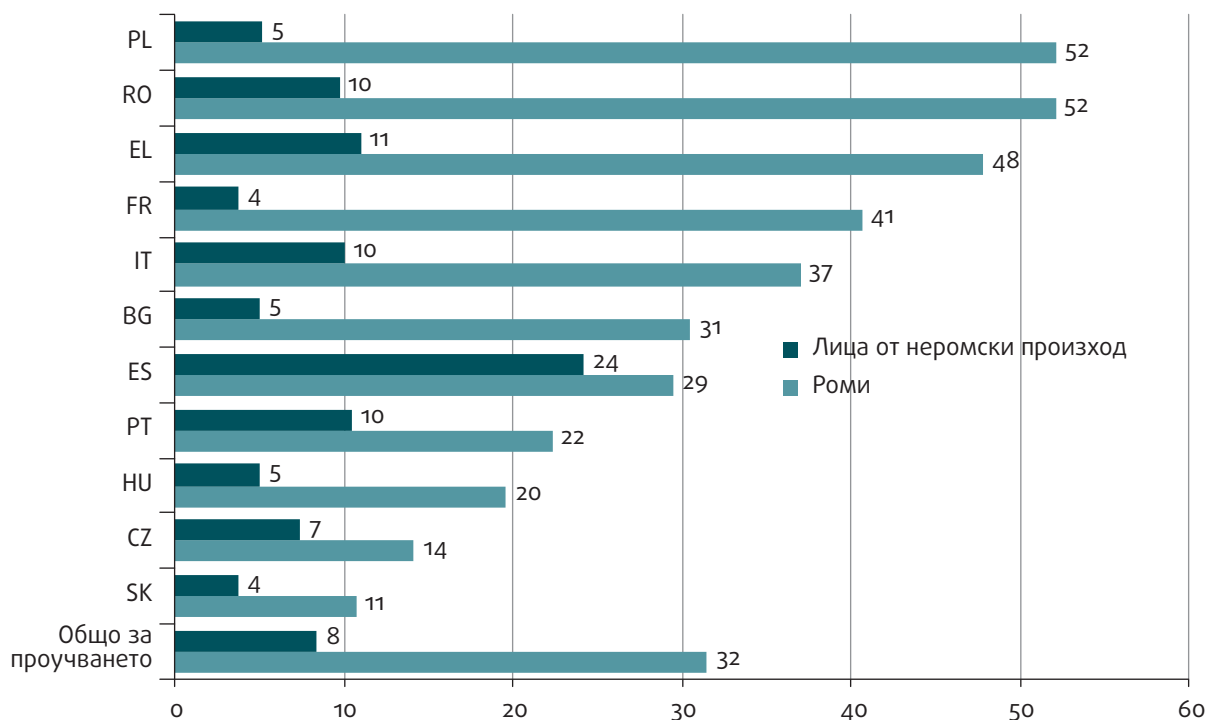
3.2. Пенсионни права

При пилотното проучване сред ромите хората бяха запитани дали очакват да получат пенсия, когато достигнат пенсионна възраст. Отговорите на този въпрос отразяват равнището на правата, но също така и осведомеността относно държавните пенсионни системи и достъпа до тях. Липсата на пенсионно право е отражение не само на продължителни периоди на безработица, но и на несигурни условия на труд без социална сигурност.

На фигура 13 са показани очакванията за пенсия на лицата от ромски и от неромски произход на 45 или повече години — възрастовата група, за която се очаква да има повишен интерес към пенсиите.

В Полша, Румъния и Гърция около половината от респондентите не очакват пенсионни права или не знаят за такива. За сравнение, само от 5 % до 10 % от лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост, посочват, че нямат пенсия или не мислят, че ще получат пенсия, когато престанат да работят. Единственото изключение е Испания, където очакванията за пенсия са почти еднакви — 24 % от респондентите роми и 29 % респондентите от неромски произход заявяват, че нямат такива права. В Унгария, Чешката република и Словакия има най-малко хора, както от ромски, така и от неромски произход, които очакват, че няма да получат пенсия. Това все още отразява политиката на бившите комунистически страни на пълна заетост със социално осигуряване.

Фигура 13: Дял на лицата на 45 или повече години, които съобщават, че нямат право на пенсия след достигане на пенсионна възраст, по държави – членки на ЕС (%)

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., респонденти на 45 или повече години

4

Целеви показател на стратегията „Европа 2020“ относно бедността и социалното изключване

ОСНОВНИ КОНСТАТАЦИИ

- В Италия, Франция и Португалия почти всички анкетирувани ромски домакинства имат разполагаем доход на домакинство под националния праг за риск от бедност.
- В Румъния 78 % от респондентите роми са изложени на риск от бедност, следвана от Чешката република (80 %), Полша (81 %) и Унгария (81 %).
- Освен това практически всички анкетирувани ромски домакинства с четири или повече деца са изложени на риск от бедност.
- Децата от ромски произход са най-уязвимата група, изложена на многостранна неравнопоставеност. 42 % от ромите, които живеят в домакинства с доходи под националния праг за риск от бедност, са деца на възраст до 18 години.
- Изглежда, че платеният труд няма почти никакво въздействие върху относителното финансово положение на ромските домакинства. От ромите в Италия, които имат платена работа, 95 % остават под националния праг на бедността. Тази цифра е 93 % във Франция и 92 % в Португалия. Унгария, Полша (67 %) и Румъния (70 %) имат най-ниския процент на риск от бедност за ромите на платена работа.
- Почти три четвърти от анкетираните роми в Португалия (73 %) и повече от половината в Словакия, Полша и Испания живеят в домакинства с почти нулево участие в пазара на труда. В Гърция това участие е най-високо (25 % при малка интензивност на труда) и подобно на индивидуалните равнища на заетост, разликата между лицата от ромски и от неромски произход, живеещи в непосредствена близост, е най-малка.
- Ако жените в домакинствата с две или повече деца са на платена работа, това може да облекчи положението, но, средно взето, домакинството все пак остава под прага на риска от бедност.
- Само в домакинствата с едно дете или без деца има по-голяма разлика, ако поне една от жените е на платена работа. Лицата в домакинствата без деца са изложени на 63 % риск от бедност, дори ако една жена е на платена работа. Процентът на риск от бедност е 85 %, ако жената не работи.
- Измежду анкетираните, 42 % от ромите и 12 % от лицата от неромски произход съобщават, че нямат достъп до електричество, течаща вода или канализация. Най-лоши жилищни условия са установени в Румъния, Словакия и Унгария.
- Средно 41 % от децата от ромски произход живеят в домакинства, където най-малко един път през последния месец някой е трябвало да си легне гладен, защото не е имало достатъчно пари за храна. Процентите на глад са поне три пъти по-високи за децата от ромски, отколкото за тези от неромски произход.
- В Словакия процентите на децата, живеещи в домакинства, които страдат от глад, са 12 пъти по-високи за населението от ромски, отколкото за населението от неромски произход, а в Италия те са 40 пъти по-високи. За Италия и Гърция, които имат вторите най-високи проценти за глад след Румъния, този резултат е в рязко противоречие с високото равнище на заетост на ромите.

Целевият показател на стратегията за растеж „Европа 2020“, насочен към намаляване на броя на хората, изложени на риск от бедност или социално изключване, е съставен от три компоненти. Той сумира броя на хората, които са изложени: на риск от бедност; или на тежко материално лишение; или живеят в домакинства с много ниска интензивност на труда (вж. таблица 1).

Лицата, изложени на риск от бедност, имат много нисък доход на домакинството, отнесен към размера на домакинството и възрастта на децата, който освен това е под националния праг за риск от бедност. Приема се, че лицата живеят в домакинство с много ниска интензивност на труда, ако са на възраст между 0 и 59 години и членовете в домакинството в трудоспособна възраст са работили при по-малко от 20 % от възможностите си през последната година. Този показател отразява процента на хората с приравнен разполагаем доход под „прага на риск от бедност“. Прагът на риск от бедност се определя за всяка държава като 60 % от средния национален размер на приравнения разполагаем доход. Разполагаемият доход е сумата от всички нетни доходи на домакинството през годината. За отразяване на разликите в размера и състава на домакинствата, числените данни за доходите са дадени за еквивалентно лице на зряла възраст. Това означава, че общият доход на домакинство се разделя на еквивалентния му размер, като се

използва така наречената модифицирана скала за еквивалентност на ОИСП. Тази скала дава коефициент на тежест 1,0 за първото лице на зряла възраст, 0,5 за всеки друг член на домакинството на 14 или повече години и 0,3 за всяко дете под 14 години.

За тежко материално лишение се говори, ако лицето не може да си позволи задоволяване на основни потребности, като поддържане на топлина в жилището, или закъснява с плащане на текущите сметки за наем или ипотека. Коефициентът на „тежко материално лишение“ се определя като процент на населението с принудителна липса на най-малко четири от деветте компоненти на материалното лишение в измерението „икономическа стагнация и стоки за дълготрайна употреба“. Тези девет компоненти са, както следва: 1) просрочване на: плащания за ипотека или наем, сметки за обществени услуги, вноски за покупки на изплащане или плащания за други заеми; 2) възможност за плащане на едноседмична годишна почивка далеч от дома; 3) възможност за обед или вечеря с месо, пиле, риба (или вегетарианската им равностойност) през ден; 4) възможност за посрещане на неочаквани финансови разходи; 5) домакинството не може да си позволи телефон (включително мобилен); 6) домакинството не може да си позволи цветен телевизор; 7) домакинството не може да си позволи пералня; 8) домакинството не може да си позволи

Таблица 1: Показатели на „Европа 2020“ относно бедността и социалното изключване за цялото население, по държави – членки на ЕС (%)

Показатели на „Европа 2020“ относно бедността и социалното изключване, 2011 г.				
	Ниска интензивност на труда	Риск за бедност	Тежко материално лишение	Риск от бедност или социално изключване
BG	11	22	44	49
CZ	7	10	6	15
EL	12	21	15	31
ES	12	22	4	27
FR	9	14	5	19
IT	10	20	11	28
HU	12	14	23	31
PL	7	18	13	27
PT	8	18	8	24
RO	7	22	29	40
SK	8	13	11	21
EC-27	10	17	9	24

Бележка: Последната колона е с по-малки стойности от сумите на предишните три поради припокривания между трите групи.
Източник: Евростат EU-SILC, 2011 г.

лек автомобил и 9) възможност на домакинството да плаща за адекватно отопление на жилището.

В таблица 1 е даден преглед на цялото население в 11-те държави членки на ЕС, включено в пилотното проучване сред ромите.

Формулирането на въпросите от пилотното проучване сред ромите прави възможно да се оценят равнищата на интензивност на труда и риск от бедност и да се предоставят някои данни за материалното лишение на анкетираните домакинства.

4.1. Риск от бедност

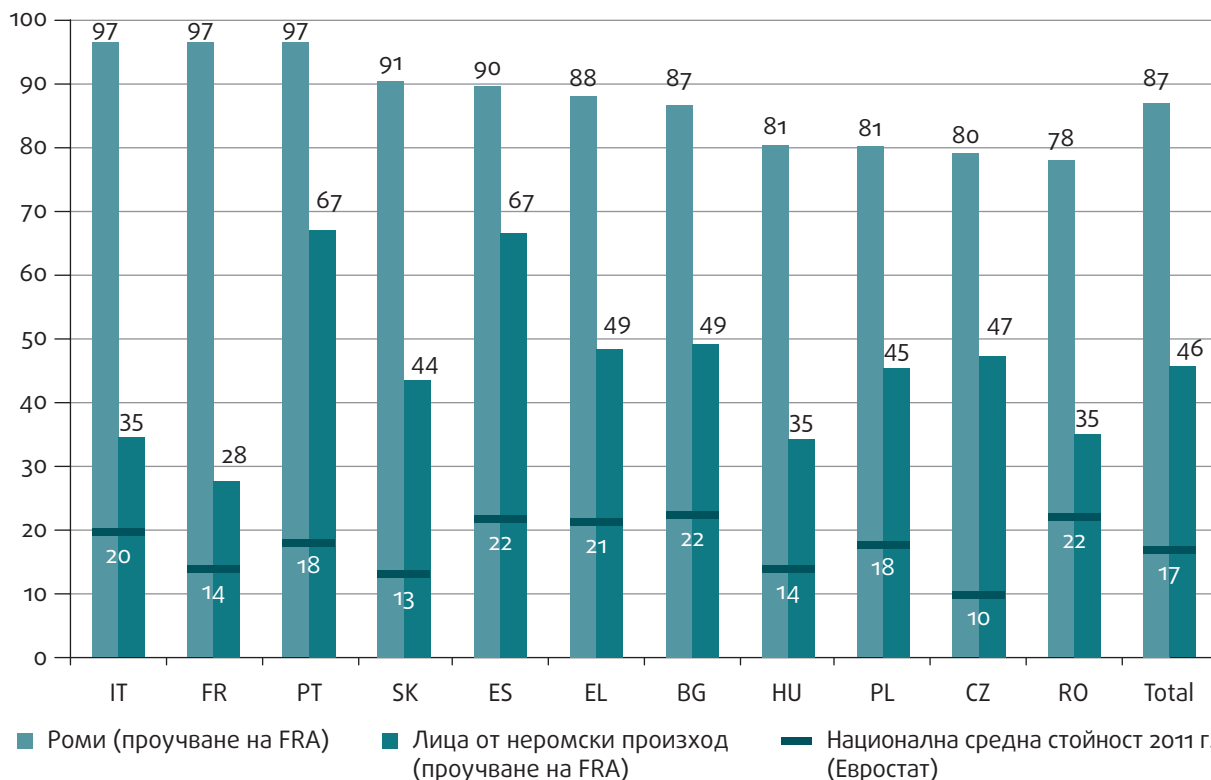
Риск от бедност е водещият целеви показател на „Европа 2020“ за борба срещу бедността и социалното изключване. Той е признак за нисък доход, под 60 % от средния национален доход. Това е относително понятие, зависещо от равнището на националния среден доход, което е само косвена мярка за бедност. Жизненото равнище, което може да се постигне с определен доход, зависи също така от наличните активи, достъпа до жилищно настаняване и обществени услуги, както и от личните нужди. Доходът обаче

е измерим и сравним, а ниският доход е все пак добра приблизителна оценка за бедност. Тъй като само доходът може да даде индикация за едно многоизмерно явление, бе прието той да бъде означен като „риск от бедност“ и беше използван като водещ показател за бедност към Лисабонската стратегия на ЕС за растеж 2000–2010 г.

Маргинализираните условия на живот са пряко отразени в показателя за материално лишение. Изборът на факторите за измерване на тежкото материално лишение беше обаче определен от разпределението и разпространението сред общото население. Така избраните фактори не са следователно способни да отразят екстремните условия на живот на ромите в много от районите, обхванати от проучването.

В Италия, Франция и Португалия почти 100 % от анкетираните ромски домакинства имат разполагаем доход на домакинство под националния праг за риск от бедност. Най-ниският доход е отбелязан в Румъния, където 78 % от ромите са изложени на риск от бедност (вж. фигура 14). Въпросът за дохода включва също евентуални неофициални източници на доход и отразява разпределението на доходите в целия ЕС, където мястото на ромите е на самото дъно.

Фигура 14: В риск от бедност (под 60 % от националната средна стойност), по държави – членки на ЕС (%)

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинства; Евростат EU-SILC, 2011 г.

Основни понятия

Приравнен доход

При пилотното проучване сред ромите бе зададен въпросът с каква сума разполага средно домакинството всеки месец, за да живее. Това може наистина да се приеме като добро приближение за относителното положение с дохода, но то по принцип подценява размера на годишния доход, който се използва от Евростат като обичаен показател за риска от бедност. Месечният доход не включва нередовни доходи, нито еднократни плащания и тъй като в анкетата има само един въпрос на тази тема, твърде вероятно е да не са включени по-малките компоненти на дохода. Приравненият доход е изчислен въз основа на модифицираната скала на ОИСП с оглед да бъдат отчетени икономии от мащаба в по-големите домакинства. Модифицираната скала на ОИСП дава коефициент на тежест 1,0 за първото лице на зряла възраст, 0,5 за всяко друго лице на зряла възраст и 0,3 за всяко дете. Модифицираната скала на ОИСП отчита икономии от мащаба, което обаче може да се окаже неточно за големите ромски домакинства, живеещи в условия на крайна бедност. За съгласуваност анализът взема националните прагове от 2010 г., публикувани от Евростат, тъй като именно те бяха налични по време на интервютата. Процентите на риск от бедност, изчислени въз основа на данните от пилотното проучване сред ромите, по всяка вероятност са малко завишени.

Във всички обхванати в проучването държави – членки на ЕС извадковите райони имат, както изглежда, по-слаби пазари на труда и проценти на бедност над средните национални стойности и за анкетиранията лица от неромски произход, живеещи в непосредствена близост. Това несъответствие е свързано отчасти с приближението, използвано от пилотното проучване на FRA сред ромите, което по принцип води до завишени стойности за процентите на бедност. Върховите стойности са в Португалия и Италия, където 67 % от лицата от неромски произход имат приравнен доход на домакинство под националния праг на бедност.

4.2. Работещи бедни

Счита се, че заетостта е най-добрата защита срещу бедност, но това не изглежда непременно вярно за анкетиранията ромски домакинства. „Процентът на бедност на работещите“ е свързан с броя на лицата на платена работа, чийто доход на домакинството остава под националния праг

за риск от бедност. Бедност на работещите има, когато общият трудов доход на домакинството не покрива потребностите на това домакинство, било защото възнагражденията на издържаните го са много ниски, или защото домакинството е твърде голямо. Процентът на „работещите, изложени на риск от бедност“, даден от Евростат, нараства и достига според изчисленията 9,3 % от работещото население през 2012 г. за ЕС-28³⁷.

Изглежда, че платеният труд няма почти никакво въздействие върху относителното финансово положение на ромските домакинства. 95 % от анкетиранията роми в Италия, които са били на платена работа, остават под националния праг на бедност; този процент е 93 % във Франция и 92 % в Португалия. Унгария, Полша (67 %) и Румъния (70 %) имат най-ниския процент на риск от бедност за респондентите роми на платена работа. За респондентите от неромски произход процентите на бедност на работещите са не само значително по-малки, но и се различават съществено от процентите на бедност за безработните.

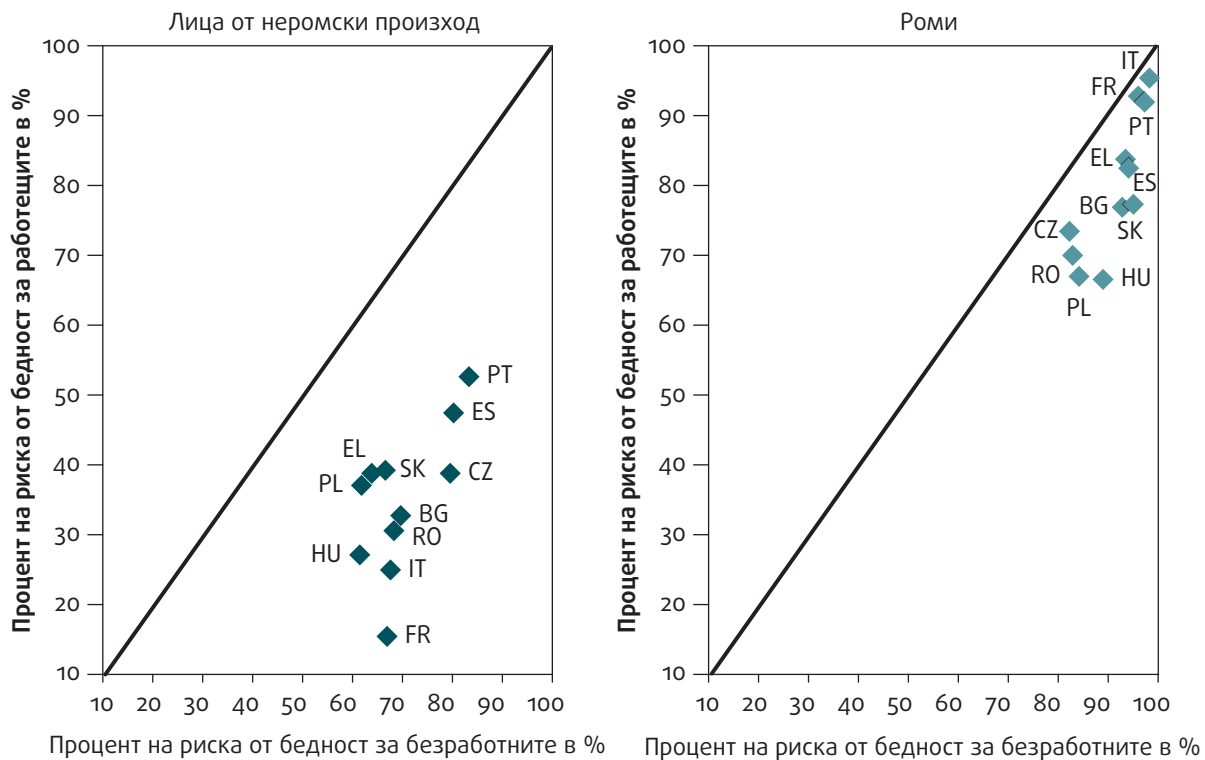
На фигура 15 са сравнени процентите на бедност за работещите и за безработните сред населението от ромски и от неромски произход. Колкото по-надолу по диагонала е поставена една държава, толкова по-силно е въздействието на заетостта. В случая с респондентите от неромски произход процентът на бедност за работещите е повече от половината на този за безработните. Разликата е рязка за ромите, при които процентите на бедност са обикновено много по-високи. Подобрението на финансовото положение, съпътстващо заетостта, остава недостатъчно, за да издигне семействата над прага на бедност.

Това означава, че за ромите няма финансов стимул да започнат работа, ако тази работа не може дори да гарантира прехраната на техните семейства. Освен това само малка част от анкетиранията безработни роми имат право на обезщетения за безработица, което се отразява в почти пълна бедност на доходите във всички 11 държави членки, обхванати в проучването. Чешката република, Румъния и Полша имат малко по-ниски проценти на риск от бедност за безработните, докато само в Чешката република безработните респонденти от неромски произход са в същото положение.

Показателят на ЕС „разлика в риска от бедност“ е мярка за интензивността на риска от бедност, дължащ се на ниски доходи (вж. фигура 16). Той показва средната разлика между индивидуалния

³⁷ Евростат, работещи, изложени на риск от бедност (източник: SILC).

Фигура 15: Риск от бедност за работещите и безработните (под 60 % от средния национален праг), по държави – членки на ЕС (%)

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинства (навършили 16 или повече години)

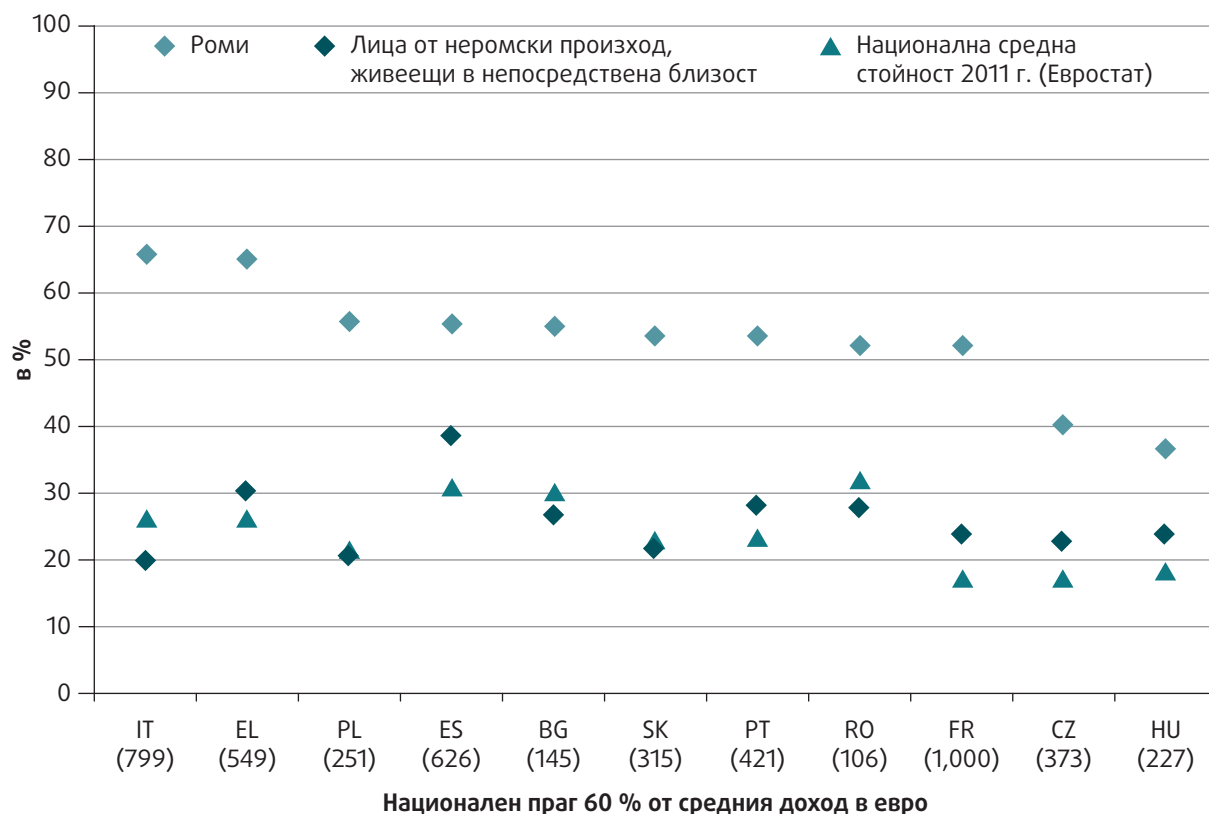
доход на домакинство и националният праг за риск от бедност. В Италия половината роми, които са изложени на риск от бедност, имат доход 66 % под италианския праг. Това означава, че на домакинство от един човек са необходими 527 EUR на месец, само за да достигне до италианския праг. В Румъния националният праг е само 106 EUR на месец. Тук разликата в риска от бедност възлиза на 52 %, което означава, че половината роми, изложени на риск от бедност, трябва да преживяват с по-малко от 51 EUR на месец (приравнено към един човек). С оглед на настоящите разходи за издръжка в тези държави членки става ясно, че доходът на анкетираните ромски домакинства, който е под прага на риска от бедност, е недостатъчен за покриване на най-належащите нужди. За лицата от неромски произход, изложени на риск от бедност, разликата е много по-близка до националния праг. Едно от възможните обяснения за тази огромна разлика в доходите е неравномерното разпределение на възрастта и правата на ниски пенсии на ромските домакинства. Изплащаните пенсии в повечето държави допринасят съществено за дохода на домакинството, предотвратявайки изпадането му в бедност. Анализът сочи, че домакинствата от ромски произход имат далеч по-малко обезщетения за пенсия отколкото тези

от неромски произход – факт, който може да засили финансовото изоставане. Може освен това да се очаква, че по-малък дял от доходите на домакинствата постъпва от пенсии при лицата от ромски, отколкото от тези от неромски произход, поради по-малката очаквана продължителност на живота на ромите. Данните от проучването относно средната възраст на лицата от ромски и от неромски произход дават някои указания за това. Допълнителни изследвания с по-голямо ударение върху въздействието на пенсионните обезщетения понастоящем и в бъдеще могат да доведат до по-добро разбиране на динамиката на бедността.

Детска бедност

Преодоляването на детската бедност и изходът от порочния кръг на неравностойното положение е водещ принцип за Европейската комисия, за да се гарантира, че правата на детето, определени в Хартата на основните права на Европейския съюз и Конвенцията на ООН за правата на детето, се зачитат, защитават и реализират. В съобщението от 2013 г. „Инвестициите в децата – изход от порочния кръг на неравностойното положение“ държавите членки се призовават да се фокусират върху децата, които са изправени пред нараснали рискове поради

Фигура 16: Относителна разлика в риска от бедност (EUR)*

Забележки: *Средна стойност на относителната разлика в риска от бедност на приравнения доход към прага на риск от бедност (60 % от относителната разлика в риска от бедност на Евростат за едночленно домакинство на месец в евро) За непосредствено сравняване на националните жизнени стандарти трябва да се вземат под внимание разликите в покупателната способност.

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинствата

многогранна неравнопоставеност, като децата от ромски произход³⁸. Делът на децата от ромски произход, които живеят в домакинства, намиращи се под националната линия на риск от бедност, е два пъти по-голям от този на децата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост (вж. фигура 17). От ромите, които са изложени на риск от бедност, 42 % са под 18 години (за домакинствата от неромски произход този процент е около два пъти по-малък, 22 %). Децата са особено уязвима група, тъй като те нямат достъп до пазара на труда, преди да навършат 15 години, и зависят изцяло от помощта на семейството и социалните грижи на държавата. Нито семействата, нито механизмите за социални грижи, не задоволяват достатъчно нуждите за материално благополучие на децата от ромски произход в бедните семейства.

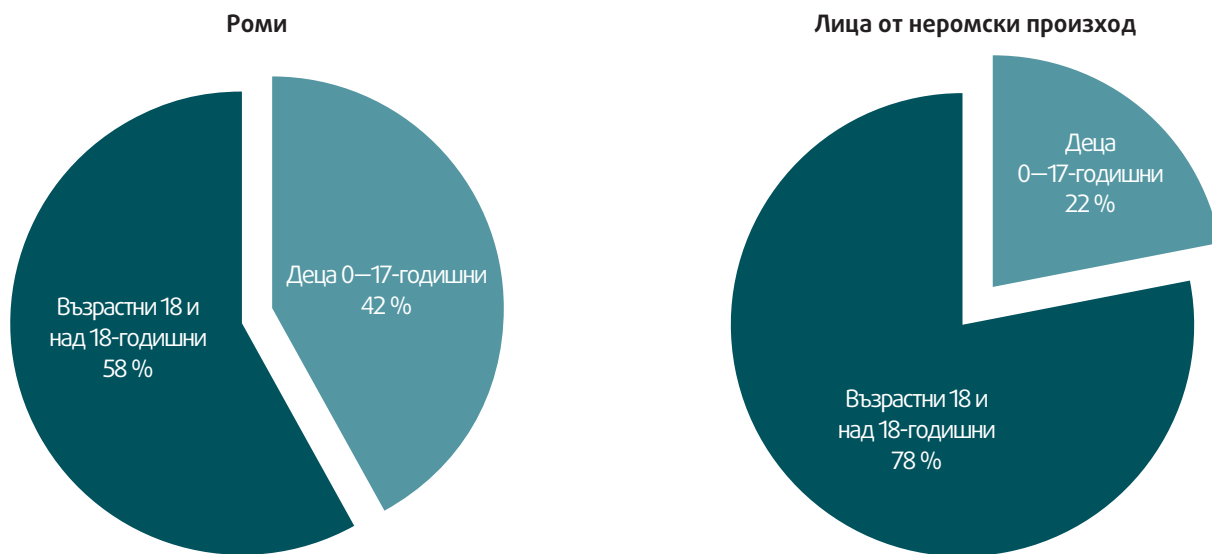
Стратегията на Комисията за преодоляване на детската бедност и гарантиране на достъп до адекватни ресурси има за цел да подкрепи участието на родителите в пазара на труда, да осигури достъп

до образование в ранна детска възраст и да насърчи качеството на труда, така че родителите да могат да съчетават работата с ролята си на родители.

Участието в пазара на труда на жените често се разглежда като важен допълващ инструмент за преодоляване на детската бедност. В следващия анализ се разглежда въздействието на участието в пазара на труда на жените в многочленни домакинства с поне една жена в трудоспособна възраст (20–59 год.) в домакинството. Едночленните домакинства и домакинствата с един родител не са много често срещани при ромите и поради това в анализа не се прави разлика между тях. Проучването събра информация относно общия доход на домакинство, което не дава възможност за разграничаване на дохода по пол. В домакинствата без деца на възраст до 18 години участието на жените в пазара на труда води до съществена разлика за риска от бедност на този вид домакинства. Независимо от заетостта на жените в повечето държави, степента на риск от бедност за домакинствата без деца остава висока. Само в Унгария и Полша работата на жените намалява риска от бедност за тези домакинства до 40 %.

³⁸ Европейска комисия (2013b).

Фигура 17: Дял на децата на възраст между 0 и 17 години, изложени на риск от бедност, от ромски и от неромски произход (%)

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинствата

Таблица 2: Изложени на риск от бедност с работещи и неработещи жени в семейството*, по брой на децата в домакинство от ромски произход и държави – членки на ЕС (%)

	Многочленни домакинства (МЧД) без деца		МЧД с 1 дете		МЧД с 2–3 деца		МЧД с 4 и повече деца	
	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа
BG	90	65	91	79	90	82	94	91
CZ	77	63	77	74	82	80	97	93
EL	87	70	86	75	88	88	92	92
ES	91	76	92	80	91	78	95	100
FR	97	71	97	100	99	100	97	100
HU	72	40	83	72	86	75	96	89
IT	99	91	100	89	99	100	98	91
PL	75	40	74	81	84	81	85	89
PT	94	88	94	74	99	96	98	100
RO	64	49	74	54	84	75	93	83
SK	87	51	91	72	97	87	97	94
МЧД без	85	63	87	74	91	83	95	92

Бележка: *Само многочленни домакинства (МЧД) от ромски произход с поне една жена в трудоспособна възраст. Деца: под 18 години и живеещи в домакинството.

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинствата

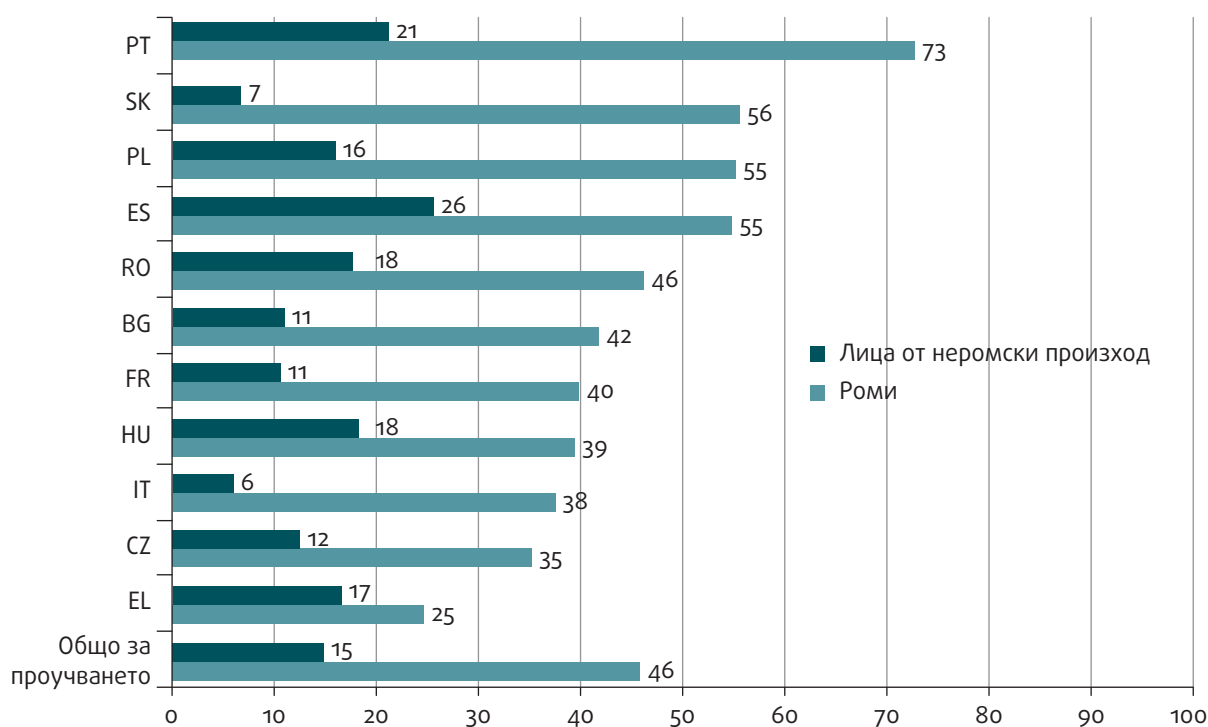
Степента на риск от бедност се повишава с броя на децата. Въздействието на заетостта на жените върху степента на риска от бедност за домакинствата с деца обаче е скромно, достигайки за домакинства с четири или повече деца процент на риск от бедност, близък до 100 %. Заетостта на жените не оказва решително въздействие върху риска от бедност за домакинствата с деца в никоя от обхванатите в проучването държави членки, с няколко изключения. В Румъния степента на риск от бедност за домакинствата с едно дете е 54 %, ако поне една жена в домакинството работи, в сравнение със 74 %, ако нито една жена не работи (вж. таблица 2). Това може да се обясни със специфичния праг на риска от бедност в Румъния, където дори малки доходи помагат за надхвърляне на прага.

4.3. Ниска интензивност на труда в домакинствата в пилотното проучване на FRA сред ромите

Вторият компонент на целевия показател на „Европа 2020“ за намаляване на риска от бедност или социалното изключване е свързан с броя на лицата, живеещи в домакинства с много ниска

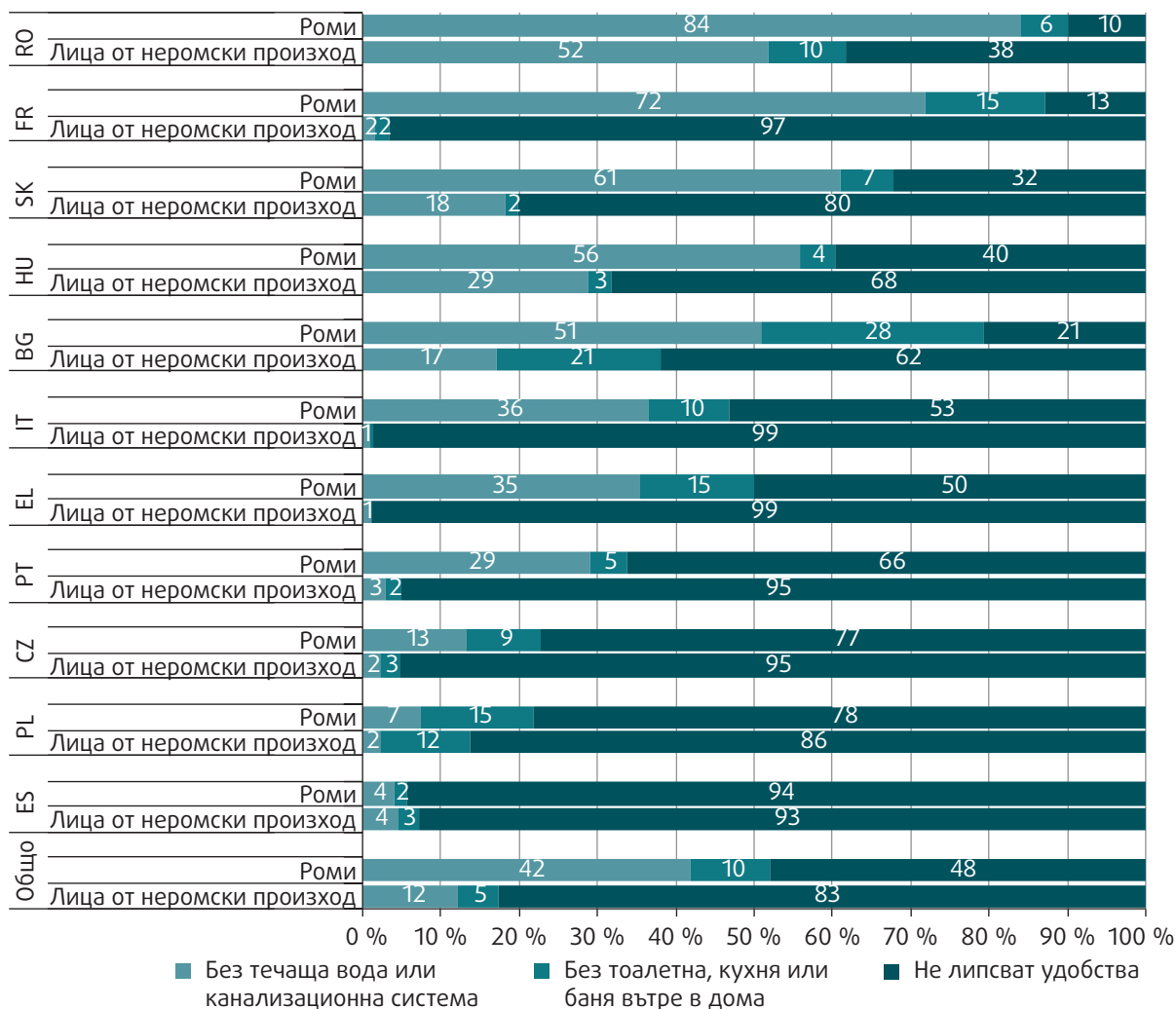
интензивност на труда. Ниската интензивност на труда зависи от отношението между броя на лицата в домакинството, които са на платена работа, към броя на лицата в трудоспособна възраст (между 20 и 59 години) на платена работа, определена в проучването на FRA, включително на пълно работно време, на непълно работно време и на самостоятелна заетост, както и на всякакъв вид платена работа на повикване. Интензивността на труда се изчислява в този анализ като процент на членовете на домакинството на платена работа, изразен като дял от общия брой на членовете на домакинството в трудоспособна възраст (20–59 години). Ниска интензивност на труда на едно домакинство се приема, че има, когато по-малко от 20 % от потенциалната работна сила в домакинството са на платена работа. Показателят не прави разлика между непълно работно време и работа на повикване и затова дава малко занижени стойности на ниската интензивност на труда в сравнение с показателя на „Европа 2020“. Почти три четвърти от анкетирания роми в Португалия (73 %) и повече от половината в Словакия, Полша и Испания живеят в домакинства с почти нулево участие в пазара на труда (вж. фигура 18). В Гърция това участие е най-ниско (25 %) и подобно на индивидуалните равнища на заетост, разликата между лицата от ромски и от неромски произход е най-малка. Процентът

Фигура 18: Лица в домакинства с ниска интензивност на труда, по държави — членки на ЕС (%)

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинствата

Фигура 19: Основни жилищни удобства, по домакинства от ромски и от неромски произход и по държави – членки на ЕС (%)

Бележка: Лоши жилищни условия: 1) много лоши жилищни условия: без електричество или без водоснабдяване, или без връзка с канализация или резервоар, 2) жилищни условия под стандарта: без тоалетна или без баня, или без кухня (отопление не е разглеждано), 3) всички тези удобства.

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинствата

на лицата от неромски произход, живеещи в домакинства с ниска интензивност на труда, е най-висок в Испания (26 %), Португалия (21 %), Унгария (18 %) и Румъния (18 %), като във всички тях е много различна ниската интензивност на труда за населението от ромски произход.

4.4. Маргинализирани и мизерни условия на живот

Показателят на „Европа 2020“ относно бедността и социалното изключване включва като трети компонент „тежко материално лишение“, за каквото се говори, ако лицето не може да си позволи

задоволяване на основни потребности³⁹. Данните от проучването на FRA не дават възможност за повтаряне на този показател, но потвърждават, че средствата за съществуване на ромите са в тежко неравностойно положение.

На фигура 19 е показан по-специално контрастът между жилищните условия на лицата от ромски и от неромски произход. Вижда се, че за 84 % от ромите, анкетираните в Румъния, основните нужди от електричество, вода или канализация остават незадоволени спрямо 52 % за лицата от неромски произход, живеещи в непосредствена близост. Въпреки че общите жилищни стандарти

³⁹ Вж. бележка под линия 44.

Фигура 20: Най-малко едно лице в домакинството си е легнало гладно поне веднъж през последния месец, по държави — членки на ЕС (%)

Бележка: Децата на възраст между 0 и 17 години и възрастни от 18 години нагоре в домакинства, където най-малко едно лице е трябвало „да си легне гладно, защото не е имало достатъчно пари за храна“ през последния месец.

Източник: Пилотно проучване на FRA сред ромите, 2011 г., лица в домакинствата

са като цяло много по-добри във Франция, Гърция и Италия, резултатите от проучването показват, че в 35 % от ромските домакинства, анкетираните в Гърция, 36 % в Италия и 72 % във Франция, липсват основни удобства в жилищата, спрямо 1 %–4% за анкетираните лица от неромски произход, живеещи в непосредствена близост⁴⁰. Освен това изключително лоши условия на живот и жилищни условия бяха установени от интервюиращите в определени райони в някои държави членки, и по-специално в Гърция.

В съответствие с други изследвания, резултатите от проучването показват, че определен брой роми живеят в условия, напомнящи по-скоро на някои от най-бедните региони в света, отколкото на Европа от XXI век⁴¹. Изненадващо свидетелство за това е делът на децата на възраст под 18 години, живеещи в домакинство, в което поне едно лице „е трябвало да си легне гладно, защото не е имало достатъчно пари за закупуване на храна“ (вж. фигура 20). Процентите на глад сред децата са

поне три пъти по-високи за анкетираните лица от ромски, отколкото за тези от неромски произход. В Словакия процентите на децата, живеещи в домакинства, които страдат от глад, са 11 пъти по-високи за лицата от ромски, отколкото за тези от неромски произход. В Италия процентите на децата, живеещи в домакинства, които страдат от глад, са 40 пъти по-високи за лицата от ромски, отколкото за лицата от неромски произход. За Италия и Гърция, които имат вторите по-големина проценти на глад след Румъния, това е в рязък контраст с факта, че тези две държави имат и втория по големина процент на заетост на ромите. Това също показва ограниченията на активните политики за приобщаване и нуждата от незабавна и пряка помощ за семействата, страдащи от глад и крайно лишаване в ЕС. Като отчете, че гладът в следкризисна Европа се увеличава, на 11 декември 2013 г. Съветът на Европейския съюз одобри регламент за фонд за подпомагане от ЕС на най-нуждаещите се. Средствата в размер на 3,5 млрд. евро ще бъдат разпределени на държавите членки между 2014 г. и 2020 г.⁴²

⁴⁰ Във Франция извадката включваше само неуседнали роми, „gens du voyage“.

⁴¹ Peric, T., (2012).

⁴² Coreper (2013).

Заклучения

Анализът показва, че въпреки националните и регионалните различия в държавите – членки на ЕС анкетираните роми са изложени на многобройни социално-икономически неравнопоставености, причинени често от липсата на подходяща заетост и/или липса на достъп до пазара на труда. Факторите, които оказват въздействие върху това положение, са съчетание от трудно изкоренима дискриминация и изключване, както и липса на образование и обучение, което може да улесни достъпа до пазара на труда.

На дългата история на дискриминация и изключване на ромите трябва решително да се сложи край. Законодателството на ЕС относно дискриминацията, по-специално в заетостта и обучението, следва да се прилага и наблюдава стриктно в тясно сътрудничество със социалните партньори, органите по равнопоставеността и други механизми за гарантиране на правата на човека.

Моделите на заетост на ромите са различни в отделните обхванати в проучването държави членки и отразяват историческия ход на стратегиите за оцеляване, възприети от различни групи в отговор на държавните мерки и пазарните условия. Съпоставката с общото население показва известна връзка между общото национално равнище на заетост и положението със заетостта на лицата от неромски произход в проучването. Тази взаимовръзка не се наблюдава между равнището на заетост на ромите и националните пазари на труда, което показва, че е възможно националните политики относно пазара на труда да имат твърде ограничено въздействие върху положението на ромите. Поради това, за да бъдат ефективни, стратегиите за заетост трябва да прилагат подход на регионално развитие, насочен към места и райони в неравностойно положение с висок дял на население от ромски произход.

Самостоятелната заетост, която е широко разпространена в Италия, Гърция, Франция и Португалия, очевидно засилва

неравнопоставеността на пазара на труда. Политиките в подкрепа на самостоятелната заетост следва да имат по-широка насоченост отвъд генерирането на доходи, за да се гарантира равен достъп до социална сигурност.

Една от основните констатации е, че платеният труд е сам по себе си недостатъчен, за да се намали бедността на ромите. Устойчивостта на явлението „работещи бедни“ може да има много тежки последици в дългосрочен план, като демотивира младите хора да се стремят към по-добро образование и да възприемат стратегии, основани на адекватно заплатен труд. Данните показват, че типичната заетост за „средния ром“ не гарантира издръжката на „средното ромско семейство“. Следователно възможностите за заетост, осигуряващи минимален гарантиран доход и съчетани със социални трансфери, трябва да осигурят достатъчен доход за свързване на двата края, намалявайки крайната бедност и дори глада, установени в проучването.

Друга основна констатация се отнася до заетостта на жените. Участието на жените в пазара на труда може да облекчи положението, но съвсем не е достатъчно за преодоляване на риска от бедност. Налице са някои факти, че разликата в заетостта между жените и мъжете роми намалява за младото поколение. Това може да се подпомогне чрез действия за допълнително мобилизиране на потенциала на жените.

Данните показват, дискриминацията се припокрива с неравнопоставеност по отношение на местожителство и осигуряване на жилище. Тя води до тежки последици, сред които липса на електричество, течаща вода и канализация. Лошите условия на живот по всяка вероятност ще имат сериозно въздействие по-специално върху децата и трябва да бъдат подобрили с приоритет, като се осигурят адекватни жилища и необходимите социални трансфери, което да гарантира, че децата и възрастните хора могат да задоволят основните си потребности.

Приложение: Проучването накратко

Кои държави — членки на ЕС бяха включени в проучването?

Проучването беше проведено в България, Гърция, Испания, Италия, Полша, Португалия, Румъния, Словакия, Унгария, Франция и Чешката република.

Кой беше интервюиран и как?

- Във всяка държава членка около 1000 домакинства на лица от ромски произход и 500 домакинства на лица от неромски произход бяха подбрани на случаен принцип в райони, за които е известно че имат дял на пребиваващи в тях роми над националната средна стойност. Проучването следователно отразява състоянието в тези региони в 11-те държави членки на ЕС, където дялът на населението от ромски произход е над средния.
- Едно домакинство се категоризира като „ромско“, ако поне едно лице в домакинството се самоопределя като принадлежащо към група от ромски или свързан с ромския произход и е изразило съгласие да участва в проучването.
- Във всички държави в проучването са интервюирани 10 811 домакинства от ромски и 5508 от неромски произход, при което е събрана информация за около 61 271 членове на домакинствата.
- Информацията за домакинството и неговите членове е събрана чрез лични интервюта в техните домове със случайно избран респондент от домакинството на възраст не по-малко от 16 години; респондентите от неромски произход бяха подбрани от същия жилищен район или от най-близкия квартал на интервюираните роми.
- Повечето роми, интервюирани в рамките на проучването, имаха гражданство на държавата по пребиваване с изключение на Италия, където около 40 % от респондентите не бяха италиански граждани.

Какви въпроси бяха зададени в рамките на проучването?

Въпроси относно:

- основните социално-демографски характеристики на всички членове на домакинството;
- тяхното положение в заетостта, образованието, здравеопазването и жилищното настаняване;
- квартала и неговата инфраструктура;
- въпроси относно интеграцията, дискриминацията, осведомеността за правата и гражданството;
- мобилността и миграцията.

Въпросникът се състоеше от две части: „таблица за домакинството“ и „лична част“ или „основен въпросник“. В „таблицата за домакинството“ се събираше информация за основните характеристики на членовете на домакинството по данни на случайно избран респондент, докато „основният“ въпросник съдържаше подробни въпроси за домакинството изобщо и за личното положение на подбрения респондент.

Доколко представителни са резултатите?

- Резултатите са представителни за жените и мъжете роми, живеещи в зони с плътност, която е по-висока от средната за съответната държава.
- Резултатите за лицата от неромски произход не са представителни за общото население във всяка държава членка, а служат като база за сравнение по отношение на ромите, тъй като интервюираните лица от неромски произход често споделят с тях една и съща среда, пазар на труда и социална инфраструктура.
- „Общите“ данни от проучването, посочени в много фигури и таблици, представляват „непретеглени средни стойности“ за всички роми, включени в проучването, и следва да се използват само като референтни равнища за стойностите на отделните държави.

В „непретеглената средна стойност“ не е внесена корекция за броя на населението в различните държави, с други думи, тя не

отразява положението на цялото ромско население в обхванатите в проучването 11 държави — членки на ЕС.

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ И ТЕРМИНОЛОГИЯ

Ромска идентичност

Исторически ромската идентичност е конструирана до голяма степен спрямо обществото от неромски произход, *Gadje*. Консолидирането на модерните държави с техните дисциплиниращи светски и религиозни структури през съвременния период превърна участието или неучастието в тези структури във все по-важен фактор за идентифициране — а по-късно и в двигател на социалното изключване⁴³. Провежда се продължителен академичен, правен и политически дебат относно стратегията за идентифициране на ромите посредством анкетни проучвания. Проблемът е многопластов: първо, ромите са разнородна група по отношение на етническата си идентичност, използвания език, културните традиции и равнището на социално приобщаване, така че много учени твърдят, че „роми“ служи по-скоро като родово понятие, отнасящо се до население с твърде различни етнически идентичности. Второ, повечето роми имат множествени и сложни идентичности и установяването на етническата им идентичност зависи от това как те възприемат евентуалните последици. Трето, поради честото си излагане на расови предразсъдъци и дискриминация много роми предпочитат да скриват етническата си принадлежност при провеждане на интервю⁴⁴.

⁴³ Ivanov, A. (2012).

⁴⁴ Rughiniş, C. (2010); Milcher, S. и Ivanov, A. (2004); McGarry, A. и Tremlett, A. (2013); Krizsán, A. (2011); Csepeli, G. и Simon, D. (2004); Szelényi, I. и Ladányi, J. (2006); Simon, P. (2007).

Има два основни подхода за определяне на „ромската“ принадлежност при анкетите, които водят до само частично сравними констатации. При стесненото тълкуване ромското малцинство се състои от онези, които се идентифицират като цигани/роми („самоопределяне“), докато по-широкото понятие обхваща всички, които се считат за такива от външните лица („външна идентификация“)⁴⁵.

Проучването на FRA възприе многостепенен подход към идентифициране на респондентите „роми“: първо бяха определени по-гъсто населените с роми области въз основа на данни от преброяването (България, Унгария, Полша и Румъния) или на други достъпни източници на данни за населението (Чешката република, Словакия и Испания). След това респондентите бяха проверени с въвеждащ въпрос: „Живеят ли роми в това домакинство?“. Накрая, по време на интервюто на случайно подбрания респондент беше задаван въпрос за етническия произход на всички членове на домакинството. Този въпрос имаше за цел да потвърди предходния процес на идентификация, а не да обхване множество идентичности — респондентът можеше да избере само една опция за идентичност.

⁴⁵ Ivanov, A., Kling, J., и Kagin, J. (2012).

Библиография

Cherkezova, S., Tomova, I. (2013), *An Option of Last Resort? Migration of Roma and Non-Roma from CEE countries* (Избор в краен случай? Миграция на лица от ромски и от неромски произход от държави на ЕИО), Работни документи относно приобщаването на ромите, Братислава, Регионален център Братислава, Програма на ООН за развитие (ПРООН) в Европа и ОНД.

Coreper (2013), *Fund for European aid to the most deprived (FEAD)* (Фонд за европейска помощ за най-нуждаещите се), Brussels, 11 декември 2013 г., 17655/13, www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/140047.pdf.

Съвет на Европа, Комитет на министрите (2010 г.), Декларация от Страсбург относно ромите, CM(2010)133 final, 20.10.2010 г.

Съвет на Европа (2012), *Descriptive Glossary of terms relating to Roma issues* (Описателен речник на термини, отнасящи се до въпроси, свързани с ромите), 18.5.2012 г., <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680088eab>.

Съвет на Европа, Европейска социална харта (преразгледана), Страсбург, 3.5.1996 г.

Съвет на Европейския съюз (2013 г.), Препоръки на Съвета относно ефективни мерки за интегриране на ромите в държавите членки, www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/lisa/139979.pdf

Csepeli, G. и Simon, D. (2004), „Construction of Roma Identity in Eastern and Central Europe: Perception and Self-identification“ (Конструиране на ромската идентичност в Източна и Централна Европа: възприятие и самоопределяне), *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30, No. 1, pp. 129–150.

Европейска комисия, „Europe 2020 in a nutshell“ (Европа 2020 накратко), http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/index_bg.htm

Европейска комисия, *Безработицата сред младите хора*, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/21_youth_unemployment.pdf

Европейска комисия (2010 г.), „Европа 2020“ — стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж“, COM (2010) 2020 final, Брюксел, 3.3.2010 г.

Европейска комисия (2011 г.), *Рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите*, COM(2011) 173 final, Брюксел, 5.4.2011 г.

Европейска комисия (2013а), *Strengthening the social dimension for the Economic and Monetary Union* (Укрепване на социалното измерение на икономическия и паричен съюз), COM(2013) 690 provisoire, Брюксел, 2.10.2013 г.

Европейска комисия (2013b), *Investing in children: breaking the cycle of disadvantage* (Инвестициите в децата — изход от порочния кръг на неравностойното положение), C(2013) 778 final, Брюксел, 20.2.2013 г.

Европейска фондация за подобряване на условията на живот и труд (2011), *NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*, (NEET — Неработещи, неучещи и необучаващи се млади хора: характеристики, разходи и ответни политически действия) www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef1254.htm.

Европейски съюз, Договор от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и Договора за създаване на Европейската общност, 2007 г.; Лисабон, 17.12.2007 г., OJ 2007 C306.

Eurostat, *Europe 2020 indicators, Headline indicators* (Показатели на „Европа 2020“, Основни показатели), <http://ec.europa.eu/eurostat/web/europe-2020-indicators/europe-2020-strategy/headline-indicators-scoreboard>.

Евростат, *Работещи, изложени на риск от бедност* (източник: SILC), <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&rcode=tesov110>.

FRA (Агенция на Европейския съюз за основните права) (2009а), *EU-MIDIS Data in Focus Report 1: The Roma*, (Доклад данни на фокус 1: Ромите) Люксембург, Служба за публикации на Европейския съюз (Publications Office), <http://fra.europa.eu/en/publication/2009/eu-midis-data-focus-report-1-roma>.

FRA (2009b), *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey: Main results Report* (Изследване на положението на малцинствата и дискриминацията в Европейския съюз (EU-MIDIS): доклад с основните резултати), Люксембург,

Служба за публикации, <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/eu-midis-main-results-report>

FRA (2010), *Protecting fundamental rights during the economic crisis*, (Защита на основните права по време на икономическата криза), Работен документ, декември 2010 г., http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1423-FRA-Working-paper-FR-during-crisis-Dec10_EN.pdf

FRA (2012), *The situation of Roma in 11 EU Member States. Survey results at a glance* (Положението на ромите в 11 държави членки на ЕС. Резултати накратко от проучването, Люксембург, Служба за публикации, <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/situation-roma-11-eu-member-states-survey-results-glance>

FRA (2013), *Roma Pilot survey – Technical report: Methodology, Sampling, Fieldwork* (Пилотно проучване сред ромите – Технически доклад: методологии, извадки, работа на място), Люксембург, Служба за публикации, <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/roma-pilot-survey>

FRA (2014a), *Roma Survey – Data in Focus. Education: The situation of Roma in 11 EU Member States* (Проучване сред ромите – данни на фокус. Образование: положението на ромите в 11 държави – членки на ЕС), Люксембург, Служба за публикации.

FRA (2014b), *Roma Survey – Data in Focus. Discrimination and living conditions of Roma women in 11 EU Member States* (Проучване сред ромите – данни на фокус. Дискриминация и условия на живот на жените роми в 11 държави членки на ЕС), Люксембург, Служба за публикации.

Horváth, B., Ivanov, A., Peleah, M. (2012), 'The Global Crisis and Human Development: A Study on Central and Eastern Europe and the CIS Region' (Глобалната криза и човешкото развитие: Изследване на Централна и Източна Европа и региона на ОНД, *Journal of Human Development and Capabilities*, Vol. 13, Issue 2, <http://dx.doi.org/10.1080/19452829.2011.645531>

Иванов, А. (2012), „Роми, ромска идентичност и ромско включване: опит за дефиниране на недефинируемостта“ *Население*, бр. 3-4 /2012, стр. 79-95.

Ivanov, A., Kling, J., и Kagin, J. (2012), *Integrated household surveys among Roma populations: one possible approach to sampling used in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011* (Интегрирани проучвания на домакинствата сред ромското население: един от възможните подходи за определяне на извадки, използван в Регионалното

проучване сред ромите на ПРООН—Световната банка—ЕК за 2011 г.), Roma Inclusion Working Papers, UNDP, Братислава, www.scribd.com/doc/154052170/Roma-household-survey-methodology

Ivanov, A., Zhelyazkova A., Slay, B., Márczis, M., Vašečka, M., O'Higgins, N., Case, S., и Sirovatka, T. (2002), *Avoiding the Dependency Trap* (Избягване на клопката на зависимостта), Roma in Central and Eastern Europe, Братислава, Регионално бюро на ПРООН за Европа и ОНД.

Krizsán, A. (2011), 'Group self-determination, individual rights, or social inclusion? Competing frames for ethnic counting in Hungary' (Групово самоопределяне, индивидуални права или социално приобщаване. Конкуrentни рамки за етническо преброяване в Унгария), *Ethnic and Racial Studies*, pp. 1-17.

Liégeois, J.-P. (2007), *Roma in Europe* (Ромите в Европа), Съвет на Европа, Страсбург.

Marushiakova, E., Popov, V. (2001), 'Historical and Ethnographic Background. Gypsies, Roma, Sinti' in: (Исторически и етнографски произход. Цигани, роми, синти) във: Guy, W. (ed.), *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe* (Между миналото и бъдещето: ромите в Централна и Източна Европа), Hatfield, University of Hertfordshire Press, pp. 33-53.

McGarry, A. and Tremlett, A. (2013), 'Challenges facing researchers on Roma Minorities in Contemporary Europe: Notes Towards a Research Program' (Предизвикателства пред изследователите на ромските малцинства в съвременна Европа: бележки за изследователска програма), ECMI Working Paper, № 62.

Milcher, S. и Ivanov, A. (2004), 'The United Nations Development Programme's vulnerability projects: Roma and ethnic data' („Проекти за уязвими групи на Програмата за развитие на ООН: роми и етнически данни), *Roma Rights Quarterly 2004*, Vol. 1, pp. 7-13.

O'Higgins, N. (2012), *Roma and non-Roma in the Labour Market in central and South Eastern Europe* (Ромите и неромите в пазара на труда в Централна и Югоизточна Европа), Roma Inclusion Working Papers, Братислава, UNDP Europe and the CIS, Bratislava Regional Centre.

O'Higgins, N., Ivanov, A. (2006), 'Education and Employment Opportunities for the Roma' (Възможности за образование и заетост на ромите), *Comparative Economic Studies*, Palgrave, March 2006, Vol. 48, No. 1, pp. 16-17; www.palgrave-journals.com/ces/journal/v48/n1/pdf/8100147a.pdf

Peric, T., (2012), *The housing situation of Roma communities* (Жилищното положение на ромските общности), Roma Inclusion Working Papers, UNDP, Bratislava, http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/housing_2_web/1?e=0

Ringold, D. (2000), *Roma and the Transition in Central and Eastern Europe: Trends and Challenges* (Ромите и преходът в Централна и Югоизточна Европа: тенденции и предизвикателства), The World Bank, Washington D.C., September 2000.

Rughiniş, C. (2010), 'The forest behind the bar charts: Bridging quantitative and qualitative research on Roma/Tsigani in contemporary Romania' (Диаграми за „гората зад дърветата“: връзка между

количествените и качествените изследвания относно ромите/циганите в съвременна Румъния), *Patterns of Prejudice*, Vol. 44, No. 4, pp. 337–367.

Simon, P. (2007), *'Ethnic' Statistics and Data Protection in the Council of Europe Countries* („Етническа“ статистика и защита на личните данни в държавите към Съвета на Европа), Council of Europe, ECRI, Strasbourg.

Szelényi, I. and Ladányi, J. (2006), *Patterns of Exclusion: Constructing Gypsy Ethnicity and the Making of an Underclass in Transitional Societies of Europe* (Конструиране на циганската идентичност и създаване на нисша класа в преходните общества в Европа), Columbia University Press, New York.

